

บทที่ 3

การแก้ปัญหาเรื่องระบบเงินตราของประเทศ

ในบทที่ 3 นี้ จะแบ่งหัวข้อของปัญหาในระบบเงินตราที่เกิดขึ้น และวิธีการ
ดำเนินการแก้ไข และผลในบทบาทของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ไว้
เป็นหัวข้อสำคัญดังนี้

- ก. การจัดระบบเงินตราของประเทศเข้าสู่มาตรฐานทองคำ
- ข. การแก้ปัญหาเงินบาทขาดแคลน

ก. การจัดระบบเงินตราของประเทศเข้าสู่มาตราทองคำ

ระบบมาตราเงินของไทยแต่เดิมนั้นจัดอยู่ในระบบปริวรรตเงิน คืออยู่ในลักษณะที่ว่าเมื่อธนาคาร* ต้องการเงินบาทก็จะนำเหรียญคอลดาร์เงิน ซึ่งส่วนมากมักเป็นเหรียญแมกซิโก (Maxico) ส่งกรมพระคลัง กรมพระคลังก็จะจ่ายเงินบาทให้แลกในอัตรา 3 เหรียญ : 5 บาท ตามมาตรา 10 แห่ง พ.ร.บ. กรมกษาปณ์สิทธิการ ร.ศ. 112 เงินเหรียญที่ได้รับจากธนาคารนั้นกรมพระคลังจะนำส่งไปให้โรงกษาปณ์ตีเป็นเงินเหรียญ

* ธนาคารเป็นสถาบันทางการเงินอันสำคัญ ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการซื้อขายแลกเปลี่ยนเงินตรา ระหว่างรัฐบาลกับธนาคารพาณิชย์และพ่อค้าส่งออกหรือพ่อค้าที่ซื้อสินค้าเข้า หรือประชาชนทั่วไปอาจกระทำได้โดย 2 ลักษณะ

1. การซื้อขายเงินตราต่างประเทศตามขบวนการชำระเงินเพื่อการค้าระหว่างประเทศ แบ่งเป็น 2 ประการ คือ

ก. ธนาคารจะขายเงินตราต่างประเทศ (อาจเป็นโลหะมีค่าหรือเงินปอนด์สเตอร์ลิง) หรือเงินตราของประเทศคู่ค้าให้แก่รัฐบาล เมื่อสินค้าออกมีมูลค่ามากกว่าสินค้าเข้า เพื่อที่จะรับเอาเงินบาทไปจ่ายให้พ่อค้าส่งออก ซึ่งได้รับตัวเงินจากต่างประเทศเป็นเงินปอนด์สเตอร์ลิง

ข. ธนาคารจะซื้อเงินปอนด์สเตอร์ลิงจากรัฐบาลเมื่อสินค้าเข้ามีมูลค่ามากกว่าสินค้าออก เพื่อนำเงินตราต่างประเทศไปจ่ายเงินค่าสินค้าแทนผู้ส่งสินค้าเข้าให้แก่ผู้ส่งสินค้า ข. ต่างประเทศ

2. การซื้อขายเงินตราต่างประเทศเพื่อเก็งกำไรจากการปรับอัตราแลกเปลี่ยนของรัฐบาล

อำนาจละเอียดเพิ่มเติมได้จาก รัตนาวดี รัตนโกมล, "วิวัฒนาการและบทบาทของธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย (พ.ศ. 2431 - 2488) (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524).

บาทหรือเหรียญปลั๊กใหม่ ซึ่งรัฐบาลจะไต่ค่าไปประมาณร้อยละ 5¹ ต่อมาราคาเนื้อเงิน ได้มีราคาตกต่ำลงมาเป็นลำดับจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2445 ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปซึ่ง ทำการค้าขายกับไทยได้เปลี่ยนมาตรฐานเงินตราจากมาตราเงินมาเป็นมาตราทองคำ เป็นส่วนใหญ่ แต่ไทยก็ยังคงใช้มาตราฐานเงินในการค้าขายแลกเปลี่ยนอยู่ดังเดิม ทำให้ ค่าเงินบาทของไทยตกต่ำลงจาก 8 บาท : ปอนด์สเตอร์ลิงเหลือเพียง 21 บาท : ปอนด์- สเตอร์ลิง มีผลให้ไทยต้องเสียเปรียบการค้าระหว่างประเทศมากมาย เพราะไทยต้อง สูญเสียเงินเป็นจำนวนมากในการซื้อสินค้าจากประเทศยุโรปในราคาแพง และแม้ว่าส่วน ใหญ่ไทยจะส่งข้าวไปขายในสิงคโปร์และฮ่องกง ซึ่งยังคงใช้มาตราเงินเช่นเดียวกับไทย แต่เนื่องจากราคาเงินแท่งอาจจะตกลงไปอีก ซึ่งจะทำให้สินค้าของไทยมีราคาแพงขึ้น อันจะเป็นผลให้ปริมาณการขายลดลง² และด้วยสาเหตุดังกล่าวนี้เองทำให้รัฐบาลต้อง ตัดสินใจเริ่มนำมาตรฐานเงินของประเทศเข้าสู่มาตรฐานทองคำในปี พ.ศ. 2445 ตาม คำแนะนำของนายคาร์แนค (Rivett Carnac) ที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ซึ่งเคยให้คำแนะนำมาแล้วครั้งหนึ่งเมื่ออัตราการแลกเปลี่ยนอยู่ในระดับ 17 บาท : ปอนด์สเตอร์ลิง³ โดยหวังว่าจะทำให้สถานะทางการเงินดีขึ้น โดยเริ่มดำเนินการตาม ลำดับขั้นดังนี้คือ⁴

1. ออกพ.ร.บ. กรมกษาปณ์สิทธิการ ร.ศ. 121 ออกประกาศเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2445 ด้วยการประกาศยกเลิกมาตรา 10 แห่ง พ.ร.บ. กรม กษาปณ์สิทธิการ ร.ศ. 112 เลิกการรับแลกเงินดอลลาร์กับเงินบาทเสีย และออก

¹ กจช. ร.6 ค.16.1/5 จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์.

² พร.เพ็ญ อันตระกูล, "การใช้เงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระม- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 - 2468)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชา ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 31 - 33.

³ กจช. ร.6 ค.16.1/5 จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

ประกาศจำหน่ายเงินบาทแลกกับตราที่ขึ้นในกรุงเทพฯ แทน ซึ่งอรรถราชทูตไทยในกรุงลอนดอนเป็นผู้ขาย ในอัตราที่กำหนดไว้ข้างต้น 17 บาท : ปอนด์สเตอร์ลิง อีก 4 วันต่อมากระทรวงพระคลังมหาสมบัติเห็นว่า เป็นอัตราที่สูงเกินไป จึงประกาศลดราคาเงินบาทลงเหลืออัตรา 20 บาท : ปอนด์สเตอร์ลิง พร้อมกับประกาศรับรองให้ทราบทั่วกันว่าอัตราแลกเปลี่ยนที่ได้ขึ้นไปแล้วนั้นจะไม่ให้กลับลดลงอีก ถึงแม้ว่าราคาเนื้อเงินจะกลับลดลงอีก ถ้ารัฐบาลสามารถที่จะรักษาให้อัตราคงอยู่ได้ อัตราแลกเปลี่ยนบาทจะไม่ลดลง การกระทำนี้เป็นการสร้างความมั่นคงให้กับเงินบาทไทยเป็นอันดับแรก

2. ออกพระราชบัญญัติธนบัตร ร.ศ. 121 กำหนดทุนสำรองธนบัตรไว้ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 75 อีกร้อยละ 25 ให้เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติสามารถถอนไปลงทุนได้ตามความเหมาะสมเมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว

3. ออกพระราชบัญญัติเงินตรา ร.ศ. 122 กำหนดการทำเงินตราและการใช้เงินตราในบ้านเมืองให้เป็นระเบียบ

4. ยุบราคาเงินบาท โดยกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเริ่มขายเงินปอนด์ให้แก่ธนาคารเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2449 เพื่อยุบราคาเงินบาทให้เสมือนกับอัตราที่ใช้อยู่ เนื่องจากการปรับค่าเงินบาทให้สูงขึ้นถึง 2 ครั้งในรอบ 1 ปีด้วยอัตราที่สูง คือ อัตรา 16 บาท : ปอนด์ ซึ่งเคยใช้มาตั้งแต่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2448 มาเป็นอัตรา 15 บาท : ปอนด์ ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2449 และปรับขึ้นสูงถึง $13\frac{1}{2}$ บาท : ปอนด์ เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2449 ตามลำดับ¹ มีผลให้เงินบาทลอยตัวอยู่ในตลาดเงินนับล้านบาท ซึ่งจะเป็นเหตุให้อัตราแลกเปลี่ยนที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติตั้งไว้ใหม่นั้นจะคงอยู่ไม่ได้ มีแต่ราคาจะลดลง เว้นแต่จะมีทุนทองปอนด์ไว้แลกเปลี่ยนบาทที่ตลาดนั้นกลับคืนคลัง จนกว่าจะมีสินค้าออกของประเทศเพิ่มจำนวนมากขึ้นพอที่จะทำให้เงินบาทเป็นที่ต้องการของตลาดได้ แต่ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2449 นั้น ได้เกิดเหตุการณ์ข้าวไม่ไคยลจำหน่ายออกต่างประเทศได้น้อย สินค้าออกของประเทศลดน้อยลงเนื่องจาก

¹ กช. ร.6 ค.16.1/5 จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์.

สินค้าขายได้ไม่คุ้มทุนที่ลงไป ถึงกับทำให้โรงสีต้องปิดกิจการเป็นเวลาหลายเดือน¹ ทำให้ราคาเงินบาทมีปัญหามากขึ้น ซึ่งรัฐบาลจะต้องใช้วิธีการพยุงราคาเงินบาทด้วยวิธีการแลกเปลี่ยนบาทคืนคลังแต่ประการเดียว ในกิจการนี้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้แบ่งเงินจำนวน 932,500 ปอนด์มาจากเงินกู้อยู่ 3,000,000 ปอนด์ในปี พ.ศ. 2450 ได้กำหนดว่าจะนำมาใช้ครั้งแรกจำนวน 500,000 ปอนด์ โดยจะแบ่งเป็นค่าตีเงินอย่างใหม่ตามพระราชบัญญัติมาตราทองคำ ร.ศ. 127 200,000 ปอนด์ และเป็นค่าพยุงเงินบาท 300,000 ปอนด์ แต่ปรากฏว่าเนื่องจากภาวะการส่งสินค้าออกไม่ดีดังปกติ มีผลให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติต้องจ่ายเงินปอนด์ซื้อเงินบาทคืนคลังเกินกว่าจำนวนที่กำหนดไว้แต่เดิมถึง 236,258 ปอนด์ รวมทั้งจ่ายไปถึงวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2450 เป็นจำนวนเงินถึง 536,258 ปอนด์ รวมทองปอนด์ที่จ่ายซื้อเงินบาทไปแล้วกับจำนวนที่กินไว้ตีทองและเงินตราเป็นจำนวนถึง 739,258 ปอนด์ เพราะฉะนั้นเมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เข้ารับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติในเดือนเมษายน พ.ศ. 2451 จึงต้องประสบกับปัญหาการต้องพยุงเงินบาทต่อไปด้วยเงินที่เหลืออยู่เพียง 193,241 ปอนด์เท่านั้น ในขณะที่ราคาเงินอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่ดีนัก เนื่องจาก

1. การค้าขายในปี พ.ศ. 2451 ยังไม่ดีขึ้น
2. เกิดเหตุการณ์แทรกซ้อนอีกประการหนึ่งคือ พ่อค้านำเงินบาทมาซื้อเหรียญ

สองงกจากธนาคารเพื่อเก็งกำไรเป็นจำนวนมาก²

เนื่องจากเนื้อเงินได้ลงราคาเรื่อยมาตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2450 จนถึงปี พ.ศ. 2451 ทำให้ราคาเหรียญสองงก ซึ่งยังคงอยู่ในมาตราเงินมีราคาตกต่ำลงถึง 81 หรือกว่า 81 เหรียญ : 100 บาท มีผลให้ธนาคารต้องนำเงินบาทมาแลกเปลี่ยนปอนด์กลับไป

ด้วยเหตุ 2 ประการนี้ ทำให้ปี พ.ศ. 2451 กระทรวงพระคลังยังคงต้องอยู่ในภาวะขายเงินปอนด์เป็นจำนวนมากต่อไป แต่เงินเพื่อกิจการนี้เหลือน้อยมากเมื่อเทียบ

¹ กจช. ร.6 ค.16.1/5 จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์.

² เรื่องเดียวกัน.

กับความต้องการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ได้ทรงหาเงินมาสมทบชั้นแรกด้วยการโอนเงินที่เหลือจากการตีเงินจากปารีสและฝรั่งเศส จำนวน 67,500 ปอนด์ บวกเข้ากับบัญชีจ่ายเงินบาท รวมเป็นเงิน 260,741 ปอนด์ แต่ปรากฏว่าเงินจำนวนดังกล่าวก็ยังไม่เพียงพอ บัญชีที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงนำไปปรึกษากับมิสเตอร์วิลเลียมสัน (W.J.F. Williamson) ที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติ* ขณะนั้น และเขาก็เห็นพ้องกันว่าควรพยุงราคาเงินบาทโดยการตั้งเงินปอนด์ขึ้นอีกจำนวนหนึ่งขึ้นรับซื้อเงินบาทต่อไป เพราะถ้าเงินบาทหมดไปจากตลาดราคาก็จะกลับสูงขึ้นเอง ถ้าไม่กระทำต่อไปราคาเงินบาทก็จะปั่นป่วนเป็นที่หมกความเชื่อถือ คังเห็นได้จากกรณีที่คลังบอกปฏิเสชขายเงินปอนด์แก่ธนาคารฝรั่งเศสในยามขาดแคลนราคาเงินบาทที่ตกลงทันที สำหรับงบประมาณเงินปอนด์ที่จะนำมาเพิ่มเป็นทุนจำนวนใหม่นี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเห็นว่าทางที่จะแก้ปัญหาคดีที่สุดคือต้องแบ่งเงินมาจากเงินกบปี พ.ศ. 2449 อีกจำนวน 500,000 ปอนด์ ตั้งไว้เป็นกองกลางที่ทุกธนาคารจะมาซื้อได้โดยเฉลี่ยให้เท่ากันตามจำนวนของธนาคาร กำหนดเวลาซื้อเมื่อสิ้นเดือน และจำกัดจำนวนซื้อตามโควตาตามที่ธนาคาร เสนอมา โดยธนาคารทำใ้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติว่า

1. จะช่วยจำกัดการขายเงินเหรียญของกงที่คนมาซื้อมากเพื่อรักษาเงินบาท และจะไม่ขายล่วงหน้าเกิน 14 วัน
2. ธนาคารสัญญาจะไม่ขายเงินปอนด์แก่พระคลังราคาสูงกว่า 1 ชิลลิง 5 เพนนี $\frac{11}{16}$ ส่วนของเพนนี¹

* นายวิลเลียมสันเป็นชาวอังกฤษที่ไทยย้ายมาจากรัฐมาดอินเคียของอังกฤษตั้งแต่ปี พ.ศ. 2443 เข้ามารับราชการครั้งแรกในหน้าที่เจ้ากรมธนบัตร ต่อมาได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติเมื่อ 1 เมษายน พ.ศ. 2447 จนถึงปี พ.ศ. 2467 เป็นบุคคลที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเห็นว่าเป็นผู้มีความสามารถ ชยันชันแข็งในหน้าที่การงาน มีความซื่อสัตย์ เป็นผู้รู้เรื่องของคลังดีกว่าผู้อื่น.

¹ กจช. ร.5 ค.26/16 พิกัดเงินแลทอง.

เงินทุนสำรองงวดหลังจำนวน 500,000 ปอนด์นี้ ปรากฏว่าธนาคารซื้อไปเพียง 300,000 ปอนด์เท่านั้น ระยะต่อมาเงินบาทก็มีราคาขึ้น¹

การตัดสินใจของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ในการแก้ปัญหาดังกล่าว แม้ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในการนำเงินกู้จำนวนประมาณ 32% จากเงินกู้ปี พ.ศ. 2449 มาใช้จ่ายในกิจการเงินตราของประเทศโดยมิได้นำไปลงทุนในกิจการใดที่แสดงให้เห็นผลประโยชน์ที่เพิ่มขึ้นเป็นตัวเลขได้ แต่อย่างไรก็ตามถ้าพิจารณาแล้วอาจกล่าวได้ว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเป็นผู้กระทำให้ระบบมาตราทองคำของไทยได้ดำเนินต่อไปได้ หลังจากที่เสนาบดีคนก่อน ๆ ได้เพียรพยายามเริ่มต้นมาแล้วประมาณ 6 ปีก่อนหน้านี้ และที่สำคัญคือได้สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจการเงินของประเทศมากขึ้นเนื่องจากนโยบายการพยุงราคาเงินบาทดังกล่าวได้สร้างความเชื่อมั่นในเงินบาทของไทยแก่วงการธุรกิจการเงินโดยทั่วไป

สิ่งที่น่าสังเกตคือ แม้ว่าเราจะมีระบบเงินตราให้เข้าอยู่ในแนวของมาตรฐานทองคำด้วยวิธีการดังกล่าวมาแล้วข้างต้นก็ตาม แต่ปรากฏว่าประเทศไทยก็ยังมีได้มีการตราเป็นพระราชบัญญัติเพื่อแสดงให้เห็นนานาประเทศมั่นใจถึงนโยบายของประเทศอย่างมีหลักฐานไม่ ในเรื่องนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงตระหนักถึงความสำคัญของประเด็นนี้ว่าสมควรจะมีการตราเป็นพระราชบัญญัติ มีการกำหนดรายละเอียดให้ชัดเจนแน่นอนลงไป เพื่อประโยชน์ในทางการค้าขายของราษฎรทั่วไป ดังจะเห็นได้จากการที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ได้ทรงนำพระราชบัญญัติทองคำรัตนโกสินทร์ ร.ศ. 126 ซึ่งพระยาสุรียานุวัตร เคยนำขึ้นทูลเกล้าถวายฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแล้วครั้งหนึ่งเมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ แต่ยังไม่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแต่ประการใด นำขึ้นมา

¹ กช. ร.5 ค.26/16 พิกัดเงินแลทอง กรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 5
ที่ 6/597 3 พฤษภาคม ร.ศ. 128.

ปรึกษากับนายวิลเลียมสัน (W.J.F. Williamson) และพระองค์เจ้ารัชนี้แจ่มจรัส* อธิบดีกรมกษาปณ์ขณะนั้น และได้มีการดัดแปลงแก้ไขหลายประการ ที่สำคัญคือ แก้ไขน้ำหนักทองทศ ค่าธรรมเนียมทำเหรียญกษาปณ์ทอง อัตราเนื้อเหลืองเนื้อขาว กำหนดการเรียกเหรียญกษาปณ์มาขายหลอมทำใหม่ ปรับปรุงข้อความบางตอนที่ขัดกับกฎหมายวิธีการจัดลำดับมาตราเพิ่มเติม ข้อความบางอย่างที่ยังบกพร่อง และที่สำคัญคือการเปลี่ยนแปลงอัตราค่าแลกเปลี่ยนใหม่ ตามพระราชบัญญัติของตรา ร.ศ. 126 กำหนดอัตราไว้ 12.89 บาท : ปอนด์ เปลี่ยนมาเป็น 13 บาท : ปอนด์ โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงให้เหตุผลว่า ถ้าจำนวนเงินบาทแลกเปลี่ยนปอนด์น้อยกว่า 13 บาท เงินตราสยามจะมีราคาขึ้นตลาดมิได้ ซึ่งถ้าราคาต่ำและราคาเงินสูงเป็น 12.89 บาท : ปอนด์นั้นเป็นไปได้ไม่ไค้ง่าย ๆ เพราะถ้าสูงเช่นนี้ความมุ่งหมายที่จะให้มีผู้นำทองมาแลกเปลี่ยนเงินตราสยามก็จะไม่มีทางสำเร็จลงได้¹ เมื่อทำการปรับปรุงแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ได้ทรงนำขึ้นกราบบังคมทูลในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และปรากฏว่าพระองค์ทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วยตามที่เสนอมานี้ ในที่สุดก็ประกาศเป็นพระราชบัญญัติมาตราทองคำเป็นครั้งแรกเรียกว่า พระราชบัญญัติมาตราทองคำ ร.ศ. 127 มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2451 เป็นต้นไป²

* พระองค์เจ้ารัชนี้แจ่มจรัส มีพระนามเต็มว่าพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ หรือผู้ที่บุคคลทั่วไปรู้จักพระองค์ท่านในทางกวีในนามของ น.ม.ส. นั้นเอง ในตำแหน่งทางราชการนั้น ปรากฏว่าพระองค์ก็ได้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ หลายตำแหน่ง เช่น ผู้ช่วยที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ผู้ช่วยเจ้ากรมตรวจและกรมสารบัญชี ปลัดกรมธนบัตร เจ้ากรมธนบัตร อธิบดีกรมกษาปณ์สิทธิการ อธิบดีกรมตรวจ เป็นต้น.

¹ กจช. ร.5 ค.26/16 พิกัดเงินแลกทอง กรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 5
3 พฤษภาคม ร.ศ. 128.

² เรื่องเดียวกัน.

หลักสำคัญของระบบมาตราทองคำที่ประกาศใช้ มีดังนี้คือ

1. เปลี่ยนจากระบบมาตราเงินเป็นมาตราทองคำ โดยเลือกรับเนื้อเงินแลกเปลี่ยนเงินตราสยามกับต่างประเทศ
2. กำหนดการทำเหรียญกษาปณ์ใหม่ โดยกำหนดชนิดอัตราเนื้อธาตุบริสุทธิ์และธาตุผสมในเหรียญกษาปณ์ อัตราเนื้อเหลือเนื้อขาด ส่วนเนื้อธาตุ ส่วนน้ำหนัก อัตราน้ำหนักเหรียญกษาปณ์ กำหนดขนาดลวดลายสัญลักษณ์ อักษรจารึก และลักษณะอื่น ๆ ตามกำหนด
3. รัฐบาลกำหนดให้มีทุนสำรองขึ้นส่วนหนึ่งเป็นหลักประกัน เพื่อรักษาอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างประเทศ เงินจำนวนนี้มีให้ปะปนกับเงินอื่น ๆ ในท้องพระคลัง
4. บัญญัติห้ามมิให้ผู้ใดทำเหรียญกษาปณ์ หรือวัตถุใด ๆ เป็นเงินตรา เว้นแต่รัฐบาลจะอนุญาต ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนต้องมีความผิดตามลักษณะอาญา¹

เมื่อออกประกาศพระราชบัญญัติมาตราทองคำ ร.ศ. 127 แล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ได้ทรงดำเนินการจัดให้เป็นไปตามหลักสำคัญตามพระราชบัญญัติดังนี้

ประการแรก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงให้มีการรับแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างประเทศในอัตรา 13 บาท : ปอนด์ ตามพระราชบัญญัติด้วยวิธีที่ปฏิบัติกันมาอันเป็นที่ยอมรับของรัฐบาลมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2445 คือให้มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนเงินตรากับธนาคาร โดยธนาคารต่าง ๆ จะส่งทองไปไว้ที่ลอนดอน โดยส่งจ่ายจากกรุงเทพฯ ทางโทรเลข เมื่อแจ้งจำนวนปอนด์ที่ได้ส่งไปให้ทราบแล้วก็มารับเงินบาทจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติไปไต่ตามอัตราที่กำหนดไว้²

¹ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ, กรมพระจันทบุรีนฤนาถเมื่อครั้งตำแหน่งเสนาบดี..., หน้า 35.

² กจข. ร.5 ค.16.1/5 จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์.

ประการที่ 2 ทรงกำหนดลักษณะเหรียญกษาปณ์ใหม่ กำหนดให้เหรียญบาท
เงินมีค่าเท่ากับเนื้อทองคำบริสุทธิ์ 55.8 เซนติกรัม และได้ประกาศจัดทำเหรียญต่าง ๆ
แบบใหม่ขึ้นใช้ดังนี้

1. เหรียญทอง มีเหรียญทองทศ ราคา 10 บาท
2. เหรียญเงิน ประกอบด้วย เหรียญบาท เหรียญสองสลึง เหรียญสลึง
3. เหรียญทองขาว ประกอบด้วย เหรียญ 10 สตางค์ และเหรียญ 5 สตางค์
4. เหรียญทองแดง มีเพียงเหรียญ 1 สตางค์

ตามประกาศดังกล่าวเท่าที่เห็นว่า เหรียญซึ่งใช้อยู่แต่เดิม เช่นเหรียญบาท เหรียญสลึง
เหรียญเฟื้อง เหรียญทองแดง ชีก เลี้ยว อัฐ โสฬส เหรียญทองขาว 20 สตางค์ 10
สตางค์ 5 สตางค์ $2\frac{1}{2}$ สตางค์ ย่อมเป็นเหรียญซึ่งไม่ได้รับการรับรองจากกฎหมาย
เรื่องนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงมีพระดำริว่าถ้าจะประกาศให้
เลิกใช้เหรียญเก่าทันทีที่ประกาศพระราชบัญญัติ และให้มาใช้เหรียญกษาปณ์ใหม่ตามที่
กำหนดนั้น ประชาชนจะพากันเดือดร้อนเสียหายมาก เนื่องจากประชาชนไม่มีโอกาสจะ
นำมาแลกเปลี่ยน¹ พระองค์จึงทรงประกาศระงับข้อความในมาตรา 9, 11, 12, 20
ซึ่งล้วนแต่เกี่ยวกับเรื่องเหรียญกษาปณ์ทั้งสิ้นไว้ชั่วคราวก่อน โดยมีใจความที่สำคัญคือ²

1. เหรียญบาท เหรียญสลึงเก่า ให้ใช้ได้ทั่วไปอย่างเดิม แต่สำหรับเหรียญ
เฟื้อง เบี้ยทองแดง ชีก เลี้ยว อัฐ โสฬส เบี้ยสตางค์ทองขาว 20 สตางค์ 10 สตางค์
5 สตางค์ $2\frac{1}{2}$ สตางค์ ที่เคยใช้อยู่ให้ใช้ได้ชั่วคราวจนกว่าจะประกาศยกเลิก มีการเปิด
โอกาสให้ประชาชนนำเหรียญกษาปณ์เหล่านั้นมาแลกเปลี่ยนเหรียญกษาปณ์ใหม่ได้จนกว่าจะประกาศ
เลิกใช้ สำหรับเงินสลึงงอ สลึงเฟื้อง ซึ่งมีใช้อยู่ตามพื้นบ้านเป็นจำนวนมากก็คงยอมให้

¹ กจข. ร.5 ค.26/16 ประกาศระงับข้อความบางมาตราในพระราชบัญญัติ
มาตราทองคำ ร.ศ. 127.

² เรื่องเดียวกัน.

รับแลกต่อไปอีก 1 ปี นับแต่วันประกาศ¹ การรับแลกเหรียญเฟื้อง ทองแดง และเหรียญสตางค์อย่างเก่าให้ใช้อัตราคือเหรียญทองแดงคิดจำนวนที่มีราคา 1 บาท : 100 สตางค์ เหรียญเฟื้อง 8 เหรียญ : 1 บาท นอกนั้นเหรียญสตางค์อย่างใหม่และอย่างเก่ามีราคาเท่ากัน² หลังจากเปิดโอกาสให้ประชาชนมาแลกเหรียญกษาปณ์อย่างใหม่เป็นเวลาพอสมควรแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ก็ทรงดำเนินการยกเลิกเหรียญเก่าโดยเด็ดขาด โดยออกประกาศวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2452 ให้ประชาชนมาแลกได้ภายในวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2453 เท่านั้น³

จากที่กล่าวมานั้นจะเห็นว่าประการที่ 1 เหรียญกษาปณ์ใหม่เป็นเหรียญที่มีลักษณะอยู่ในมาตราเงินในปัจจุบันมาก คือมีหน่วยสตางค์เป็นอย่างต่ำ อยู่ในอัตราเงิน 100 สตางค์ : 1 บาท ซึ่งจะเป็นการสะดวกต่อการทำบัญชีมากกว่าแบบเดิมมาก เนื่องจากการทำบัญชีตามเหรียญกษาปณ์ใหม่ตามพระราชบัญญัติจะแบ่งของบัญชีเป็นสองช่องเท่านั้น ในขณะที่หน่วยเงินตราแบบเดิมมีการแยกย่อยลงไปมาก ประการที่สอง การที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงผ่อนผันให้ใช้เหรียญกษาปณ์อย่างเก่ามาเป็นเวลานานเกือบ 2 ปีนั้น จะเป็นผลดีเป็นอันมากเนื่องจากนอกจากจะเป็นผลดีแก่ประชาชนที่ไม่ต้องเดือดร้อนแล้ว ฝ่ายรัฐบาลเองก็ไม่ต้องเกรงว่าเหรียญกษาปณ์ใหม่ที่จะผลิตให้ประชาชนนำเงินเก่ามาแลกเปลี่ยนนั้นจะมีจำนวนไม่พอจำหน่ายในคราวเดียวกันอีกด้วย ประการที่สาม การเปลี่ยนแปลงเหรียญกษาปณ์ใหม่นี้จะเห็นว่าเป็นการเอาเงินตราแบบเก่าทิ้งไปทั้งหมด ซึ่งในเรื่องนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงแสดงพระคำริไว้ในที่ประชุมเสนาบดีสภาว่า การเปลี่ยนมาตราเงินนั้นไหน ๆ ก็เปลี่ยนทั้งที น่าจะเปลี่ยนให้สิ้นเชิงสิ้นของเก่าไป สำหรับเงินอย่างเก่าที่แลกกลับคลัง

¹ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ, กรมพระจันทบุรีนฤนาถเมื่อดำรงตำแหน่ง..., หน้า 45 - 46.

² เฉลิม ยงบุญเกิด, กษาปณ์ไทย (พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมนักศาสตร์, 2509), หน้า 210.

³ กจข. ร.5 ค.26/16 พิกัดเงินแลกทอง.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ โปรดให้ประกาศขายให้แก่ผู้มาประมูลได้¹

ประการที่ 3 ประกาศงดการรับทองคำจากประชาชนในกรุงเทพฯ ที่จะมาส่งต่อกระทรวงพระคลังเพื่อทำเหรียญกษาปณ์ หรือของแลกเปลี่ยนเหรียญกษาปณ์ทอง หรืออื่น ๆ ตามพระราชบัญญัติ โดยให้เหตุผลว่ายังไม่ถึงเวลาอันสมควร ให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติคงรับทองคำเฉพาะทางต่างประเทศดังที่เคยทำมา โดยจ่ายเงินตราทางกรุงเทพฯ ตามพิกัด 100 บาทหรือ 1500 กรัม ต่อ 2,662 บาท หรือ 13 บาท : ปอนด์

ประการที่ 4 การก่อตั้งเงินทุนสำรองให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติมาตราทองคำ ร.ศ. 127 จุดประสงค์ในการก่อตั้งทุนสำรองเงินตราขึ้นก็เพื่อใช้ในกิจการแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างประเทศ โดยกันไว้เป็นส่วนหนึ่งต่างหากมิให้ปะปนกับเงินจำนวนอื่น ๆ ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ การเก็บรักษาถ้าจำเป็นต้องแบ่งส่วนใดต้องส่งไปรักษาไว้ที่ประเทศอื่นก็ให้ฝากไว้กับธนาคารหรือให้ซื้อหนังสือสัญญาที่นิยมนว่ามีหลักฐานชั้นเอก ซึ่งรัฐบาลต่างประเทศทำการกู้เงินตามแต่เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติจะเห็นสมควร² ตามข้อกำหนดของพระราชบัญญัติมาตราทองคำ ร.ศ. 127 ได้กำหนดไว้ขั้นต้นเป็นเงินจำนวน 12 ล้านบาท พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงดำเนินการจัดตั้งขึ้นมาด้วยการนำเงินบาทจำนวน 10,482,068 บาท 30 สตางค์ อันเป็นเงินจำนวนที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ขายทองปอนด์ให้แก่ธนาคารตามพิกัดต่าง ๆ เพื่อค่าจุนราคาเงินบาทที่ลอยตัวอยู่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2449 ถึงก่อนประกาศพระราชบัญญัติมาตราทองคำและจำนวนเงินปอนด์ที่เหลืออยู่ 427,546 ปอนด์ 9 ซิลลิง 6 เพนซ์ คิดเป็นเงินไทยประมาณ 1,658,039 บาท 17 สตางค์ เงินจำนวนนี้เป็นเงินทุนสำรองอยู่ในธนาคารเนชั่นแนล โพรวิเดนเชียล (National Provincial Bank)³ รวมเป็นเงิน

¹ กจช. ร.6 ค.26/16 รายงานเสนาบดีสภา 6 พฤษภาคม ร.ศ. 128.

² กจช. ร.6 ค.26/16 พิกัดเงินแลกทอง.

³ กจช. ร.6 ค.21/1 บรรรพการสรรหาทุนสำรองทองคำของที่ปรึกษาการ

ทั้งสิ้น 12,140,107 บาท 47 สตางค์ เงินจำนวนนี้เสนาบดีคลังสามารถถอนไปลงทุน
 ส่วนหนึ่งได้ตามจำนวนไม่เกินที่พระราชบัญญัติกำหนด จำนวนเงินที่มีให้นำไปลงทุนก็จะ
 ผากไว้ในธนาคาร ปรากฏว่าช่วงระยะเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2451 - กันยายน 2466
 เงินทุนสำรองจำนวน 12 ล้านบาทนี้ได้มีเงินดอกเบี้ยเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนถึง 470,000
 ปอนด์ ซึ่งเสนาบดีคลังได้จัดการรักษาไว้เป็นทองทั้งสิ้น¹ เงินทุนสำรองที่ประกอบขึ้นทั้ง
 หมกนี้จะเป็นเงินปอนด์หรือเงินบาทมากน้อยประการใดย่อมแล้วแต่ความต้องการของ
 ธนาคาร ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพการค้าของประเทศ ซึ่งเรื่องนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม-
 พระจันทบุรีนฤนาถ ทรงจัดการได้โดยเรียบร้อย จนกระทั่งปี พ.ศ. 2457 สงคราม
 โลกครั้งที่ 1 เริ่มขึ้นสถานะของสงครามได้มีผลกระทบกระเทือนต่อระบบการแลกเปลี่ยน
 เงินตราของประเทศจนมีผลต่อเงินทุนสำรองและได้ก่อปัญหาขึ้นดังจะกล่าวในตอนต่อไป

ในการจัดระบบมาตราทองคำของประเทศให้เป็นไปตามหลักระเบียบที่พระ-
 ราชบัญญัติได้ตราขึ้นใน 4 ประการดังกล่าวนั้น ถ้าพิจารณาของหลักใหญ่ที่กำหนดขึ้นใน
 พระราชบัญญัติมาตราทองคำ ร.ศ. 127 แล้ว อาจกล่าวได้ว่าเป็นการปฏิบัติไปตามหลัก
 การเดิมที่เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2445 ไม่ว่าจะเป็นการซื้อขายแลกเปลี่ยนเงินตรา
 ระหว่างประเทศ หรือเรื่องการจัดตั้งเงินทุนสำรองซึ่งล้วนแต่ปฏิบัติมาก่อนหน้าประกาศ
 พระราชบัญญัติทั้งสิ้น เพียงแต่มีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดปลีกย่อยให้เหมาะสมกับ
 สถานการณ์มากขึ้นเท่านั้น เช่น การเปลี่ยนแปลงเหรียญกษาปณ์แบบเดิมให้มาใช้เช่นใน
 พระราชบัญญัติที่กำหนด หรือการกำหนดจำนวนทุนสำรองของประเทศให้ปรากฏชัดเจนขึ้น
 เป็นต้น ดังนั้นเราอาจถือว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเป็นผู้
 สานต่อหรือเป็นผู้ดำเนินการให้ระบบเงินของประเทศในระบบมาตราทองคำในช่วงสุดท้าย
 ให้สำเร็จสมบูรณ์ไปได้อย่างเรียบร้อย ด้วยการใช้วิจารณ์ รักษาค่าเงินบาทให้มั่นคง
 และออกประกาศพระราชบัญญัติรับรองว่าการปฏิบัติทางระบบเงินตราที่ปฏิบัติมาก่อนหน้านี้
 เป็นสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมายในพระราชบัญญัติมาตราทองคำ ร.ศ. 127 และดำเนินการ
 ต่าง ๆ อย่างรอบคอบจนทำให้ประเทศไทยมีระบบการเงินสอดคล้องเป็นระบบเดียวกับ

¹ กจช. ร.6 ค.16.1/5 จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์.

นานาประเทศ ซึ่งมีการค้าขายกับไทยเป็นส่วนมากในขณะนั้น อันก่อให้เกิดผลดีแก่ประเทศเป็นอันมาก ผลดีของการนำระบบเงินตราของประเทศเข้าสู่ระบบมาตราทองคำมีหลายประการคือ

ประการที่ 1 วิธีการต่าง ๆ ของระบบมาตราทองคำดังที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด มีผลให้สามารถรักษาค่าเงินบาทให้เกิดความมั่นคงมากขึ้น สามารถช่วยแก้ไขความหายนะทางการคลังและเศรษฐกิจของชาติไว้ได้เป็นอันมาก เนื่องจากเงินตราที่ราคาต่ำต่ำจาก 21 บาทต่อปอนด์ได้สูงขึ้นถึง 13 บาทต่อปอนด์ ตามลำดับดังนี้

ต้น พฤศจิกายน พ.ศ. 2445	อัตรา 21 บาท : ปอนด์
25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2445	อัตรา 17 บาท : ปอนด์
17 ธันวาคม พ.ศ. 2445	อัตรา 19.75 บาท : ปอนด์
6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2446	อัตรา 16.67 บาท : ปอนด์
17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2448	อัตรา 16 บาท : ปอนด์
สิงหาคม พ.ศ. 2449	อัตรา 15 บาท : ปอนด์
2 ธันวาคม พ.ศ. 2450	อัตรา 13 บาท : ปอนด์ ¹

จะเห็นว่าราคาเงินได้ขึ้นมาถึงกว่า 50% และอัตราแลกเปลี่ยน 13 บาท : ปอนด์ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้ จะมีความคงที่ต่อไปเป็นเวลานานหลายปี ทำให้เกิดประโยชน์ทางการค้าขายอย่างมากมาย

ประการที่ 2 ทำให้สะดวกต่อการติดต่อธุรกิจต่าง ๆ เนื่องจากช่วงที่ประเทศไทยประกาศเข้าสู่ระบบมาตราทองคำนั้น ปรากฏว่าการเงินแบบระบบมาตราทองคำอยู่ในยุคที่มีความเจริญมาก* ประเทศต่าง ๆ ได้เปลี่ยนระบบการเงินมาเป็นแบบมาตราทองคำ

¹ กจข. ร.6 ค.16.1/5 จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์ หน้า 52 - 53.

* ระบบมาตราทองคำเจริญมากในช่วงปี พ.ศ. 2383 - 2467 อัมพร วิจิตรพันธ์ หลักเศรษฐศาสตร์ (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520), หน้า 435.

กันเป็นส่วนใหญ่มารวมทั้งประเทศอังกฤษ¹ ซึ่งมีการติดต่อกับค้าขายกับไทยมากที่สุดทั้งสินค้าเข้า สินค้าออก อังกฤษเข้ามาตั้งบริษัท ห้างร้าน มีธุรกิจเกี่ยวกับคีนุก ป่าไม้ อุตสาหกรรมมากมายรวมประมาณ 70%² ของธุรกิจในประเทศ ดังนั้นการที่ไทยประกาศระบบเงินตราให้เป็นแบบเดียวกับนานาประเทศย่อมก่อให้เกิดความสะดวกในการติดต่อกับค้าขายกันมากขึ้น ทั้งวิธีการส่งจ่ายเงินและความแน่นอนเกี่ยวกับค่าเงินบาทที่มีกำหนดไว้อย่างชัดเจน ย่อมทำให้ผู้เกี่ยวข้องทางเศรษฐกิจเกิดความมั่นใจในค่าเงินบาทมากขึ้นอันเป็นการสร้างรากฐานที่มั่นคงแก่การค้าของประเทศอย่างมากมาย

ประการที่ 3 ระบบเงินตราไทยเป็นที่ยอมรับของต่างประเทศมากขึ้น ข้อสนับสนุนดังกล่าวคือก่อนที่ไทยยังมีได้ใช้ระบบมาตราทองคำนั้น ธนาคารต่าง ๆ จะบอกอัตราราคาเงินในการบอกราคาเงินต่างประเทศทุกชนิด ธนาคารจะไม่กล่าวถึงเงินบาทแต่ธนาคารจะกำหนดอัตราเป็นเหรียญดอลลาร์ทั้งสิ้น เมื่อจะคำนวณอัตราเงินเหรียญเป็นบาทสำหรับรับจ่ายในประเทศก็ใช้อัตรากลาง 60 ดอลลาร์ เท่ากับ 100 บาท (3 ดอลลาร์ : 5 บาท) แต่เมื่อไทยเปลี่ยนแปลงระบบเงินธนาคารจะบอกราคาเงินบาทที่เทียบเท่ากับราคาเงินปอนด์และราคาเงินอื่น ๆ ตามที่เทียบเท่ากับราคาเงินบาทเช่นที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ประกาศค่าเสมอภาคของโรงกษาปณ์ไว้³ เป็นการเปลี่ยนแปลงใหม่เมื่อเปลี่ยนระบบเงินตรา

ประการที่ 4 ผลดีในการผลิตเงิน ระบบมาตราทองคำนั้นนอกจากจะสามารถใช้กระดาษผลิตเป็นเงินในรูปธนบัตรไว้ใช้สำหรับซื้อขายแลกเปลี่ยนกันได้ก็อีกอย่างหนึ่งคือวิธีการกำหนดทองคำเป็นทุนสำรองไว้แล้ว ยังได้ประโยชน์ในแง่ที่สามารถผลิตเงิน

¹ กาจจนา สงวนวงศ์วานและคนอื่น ๆ, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2519), หน้า 250.

² Ingram, Economic Change in Thailand..., p. 173.

³ กจช. ร.6 ค.16.1/5 จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์.

ชนบทออกมาได้ถูกว่าการผลิตเหรียญกษาปณ์อีกด้วย¹

ผลที่ตามมาจากผลดีที่ได้รับดังที่กล่าวมาข้างต้นคือ ทำให้เศรษฐกิจของไทยมีความเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจของโลก² และรัฐบาลก็ได้รับฉันทานุมัติความสัมพันธุนั้นเรื่อยมา ซึ่งจะเห็นได้จากวิธีแก้ปัญหาหาระบบเงินตราของประเทศ อันมีผลทำให้รัฐต้องสูญเสียเงินไปเป็นจำนวนมากมาย เพื่อรักษาระบบการเงินในมาตราทองคำให้มีเสถียรภาพคงอยู่ต่อไป ดังหัวข้อการแก้ปัญหาหาระบบเงินตราของประเทศดังนี้ คือ

การแก้ปัญหาหาระบบเงินตราของประเทศ

หลังจากที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเปลี่ยนแปลงระบบเงินตราของไทยเข้าสู่ระบบมาตราทองคำอย่างเป็นทางการนับแต่ปี พ.ศ. 2451 แล้ว ระบบเงินตราของประเทศก็ดำเนินมาเป็นปกติด้วยการมีสภาวะทางการค้าเป็นตัวปรับสภาพการหมุนเวียนเงินตราของประเทศ คือ ถ้าสินค้าออกสูงกว่าสินค้าเข้า ธนาคารก็ต้องการเงินบาทมาก จะนำเงินปอนด์มาขายแลกเปลี่ยนบาทไป ถ้าสินค้าเข้าสูงกว่าสินค้าออก ธนาคารก็จะนำเอาเงินบาทมาแลกเปลี่ยนปอนด์ไป จนกระทั่งปี พ.ศ. 2456 ปัญหาทางเงินตราก็เริ่มก่อตัวขึ้นเนื่องจากธนาคารได้มาขอแลกเปลี่ยนบาทจากระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นจำนวนมากเพื่อให้เพียงพอแก่ความต้องการของธนาคารที่จะจำหน่ายเงินบาทสำหรับการส่งสินค้าออกของประเทศ³ ทำให้จำนวนเงินเหรียญบาทในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติลดลงเป็นจำนวนมากจนถึงเข้าขั้นขาดแคลนในระยะสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่อธนาคารยังไม่ลดความต้องการเงินบาทลง เนื่องจากในระยะต้นของสงครามสินค้าเข้า

¹ กจช. ร.6 ค.16.1/5 จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์.

² Ingram, Economic Change in Thailand..., p. 174.

* การหมุนเวียนเงินตราของประเทศ จะมีธนาคารเป็นตัวกลางในการซื้อขายแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างรัฐบาลและพ่อค้าส่งออก หรือพ่อค้าที่ซื้อสินค้าเข้าหรือประชาชนทั่วไป.

³ กจช. ร.6 ค.16.1/15 จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์.

ไค้จ้งก้งไปนาน¹ ขณะที่สินค้าออกยังคงส่งออกไปเช่นเดิมและได้ราคาดี ธนาคารจึงเอาทองปอนด์มาแลกเงินบาทของรัฐบาลไปอีก ทำให้เงินคงพระคลังที่เป็นเงินบาทต้องกลับกลายเป็นทองปอนด์อยู่ในยุโรป² จนปรากฏว่าเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม พ.ศ. 2459 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติมีเงินบาทใช้จ่ายเพียง 1,032,734 บาทเท่านั้น* ความขาดแคลนเงินบาทครั้งนี้มีสาเหตุที่ง่าย เนื่องจากอยู่ในภาวะสงครามที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติผู้รับผิดชอบเรื่องนี้ไม่สามารถจะส่งผลิตเหรียญเพิ่มเติมได้จากประเทศญี่ปุ่น อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ได้เช่นที่เคยปฏิบัติมา³ เนื่องจากการคมนาคมขนส่งไม่สะดวกและทุกประเทศต่างก็มีความจำเป็นที่จะต้องสงวนเนื้อเงินไว้ใช้ภายในประเทศของตน ทางฝ่ายกระทรวงพระคลังมหาสมบัตินั้นถ้าจะตีเหรียญษาปณ์จากโรงงานปณ์ของรัฐบาลก็ยากที่จะทำได้เนื่องจากเนื้อเงินหายาก เพราะว่าประเทศต่าง ๆ พวกนี้ประกาศห้ามนำเงินตราและเนื้อเงินออกนอกประเทศของตน⁴ และถึงแม้ว่าจะหาซื้อเนื้อเงินมาผลิตได้ก็ไม่คุ้มกันกับการผลิตเพราะว่าค่าของเนื้อเงินในเหรียญบาทจะมีค่าเกินราคาเหรียญเสียอีก และปรากฏว่าการที่ค่าของเนื้อเงินในเหรียญมีค่าเกินราคาเหรียญนี้เองทำให้มีประชาชนบางกลุ่มพากันหาซื้อเหรียญเงินที่ใช้หมุนเวียนอยู่ในประเทศมากักตุนแล้วหลอมเป็นเงินแท่งส่งขายยังต่างประเทศเพื่อหากำไร เป็นผลให้เกิดภาวะขาดแคลนเงินเหรียญอย่างหนัก ก่อความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนโดยทั่วไปและกิจการ

¹ กจข. ร.6 ค.6/3 พระราชบัญญัติธนบัตรเพิ่มเติม พ.ศ. 2459.

² เรื่องเดียวกัน.

* สินค้าเข้าส่วนใหญ่ของไทยส่งมาจากประเทศอังกฤษ ซึ่งเข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ 1 อย่างเต็มที่ ดังนั้นสภาวะของสงครามย่อมมีผลต่อการผลิตสินค้าออกมาก.

³ กจข. ร.6 บ.13/23 ข่าวจากหนังสือพิมพ์บางกอกไทม์ 2 ตุลาคม ค.ศ. 1919.

⁴ กจข. ร.6 ค.6/3 พระราชบัญญัติธนบัตรเพิ่มเติม พ.ศ. 2461 กรมพระ-
จันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 ที่ 132/12501 วันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2461.

ค่าตั้งแต่ระดับใหญ่ไปจนถึงการซื้อขายสินค้าปลีกย่อยทั้งในกรุงเทพฯ ตลอดไปถึงต่าง
 จังหวัดไกล ๆ เรื่องนี้หนังสือพิมพ์ได้เขียนถึงความเดือดร้อนของประชาชนและเรียกร้อง
 ให้รัฐบาลหาทางแก้ไขกันมากดังเช่นหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งได้กล่าวว่าจังหวัดเชียงใหม่ได้
 เกิดปัญหาเงินเหรียญปลีกไม่พอใช้จ่าย ทำให้ประชาชนต้องจ่ายค่าอาหารราคาแพงขึ้น
 เกินกว่าความเป็นจริง¹ ปัญหาที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ผู้ทรงมี
 หน้าที่รับผิดชอบแก้ปัญหาโดยตรงก็ทรงตระหนักดี ดังที่ทรงมีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาท
 สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ตอนหนึ่งว่า "วิธีเงินตราสยามและปรีวรรตแห่งเงิน
 ตราได้รับความลำบากมาก แต่การที่มหาสงครามเกิดขึ้นในทวีปยุโรป และความแปรปรวน
 เป็นผลเอื้ออำนวยของมหาสงคราม นับเป็นอย่างยิ่งยวด ไม่เคยมีในพงศาวดาร"²
 จากข้างต้นอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นครั้งนี้คือ ปัญหาเงินบาทขาดแคลนโดย
 มีสาเหตุสำคัญที่สุดคือภาวะของสงคราม ซึ่งทำให้ราคาเนื้อเงินมีราคาแพงขึ้นมาตามลำดับ
 จนทำให้ประเทศไทยซึ่งแม้จะมีระบบเงินเป็นแบบมาตราทองคำแล้วเดือดร้อนตามไปด้วย
 เนื่องจากความจำเป็นที่ต้องใช้แร่เงินมาผลิตเหรียญบาท ซึ่งมีใช้หมุนเวียนอยู่ในตลาด
 เป็นจำนวนมาก ปัญหานี้ได้ก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนต่อระบบปรีวรรตเงินตราหรือ
 ระบบการแลกเปลี่ยนเป็นอันมากอย่างไม่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์ทางการเงินของไทย
 มาก่อน และรัฐบาลเองก็แก้ปัญหาได้ยาก เนื่องจากไม่สามารถที่จะผลิตเหรียญมาเพิ่มใน
 ตลาดได้อย่างเช่นเคย ปัญหาเรื่องเงินบาทขาดแคลนจึงเป็นปัญหาสำคัญที่รัฐจะต้องรีบ
 หาทางแก้ไขโดยด่วน เพราะถ้าไม่มีเงินเหรียญใช้ธนาคารแลกเปลี่ยนหรือไม่มีเงินเหรียญใช้ใน
 ตลาดอย่างเพียงพอ ความเชื่อถือทางค่านเงินตราของประเทศก็จะได้รับความกระทบ
 กระเทือนไปด้วย ในการแก้ปัญหา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรง

¹ กจข. ร.6 บ.13/23 ข่าวตัดจากหนังสือพิมพ์เรื่องเงินตราในภาคเหนือ
 (ไม่ปรากฏชื่อหนังสือพิมพ์และวันที่)

² กจข. ร.6 ค.1/2 เงินเหรียญบาทแลเหรียญปลีกของปอนด์ กรมพระ-
 จันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 ที่ 219/22980 30 มกราคม พ.ศ. 2462.

ดำเนินการหลายวิธีดังต่อไปนี้

- ก. การพิมพ์ธนบัตรออกใช้เพิ่มเติม
- ข. เปลี่ยนแปลงเรื่องเงินทุนสำรองให้สอดคล้องกับสถานการณ์
- ค. การหามาเงินตราของประเทศและ เนื้อเงินออกนอกประเทศ
- ง. เปลี่ยนแปลงจำนวนเนื้อเงินที่เป็นส่วนผสมอยู่ในเหรียญ
- จ. การประกาศขึ้นราคาเงินบาท

ก. การพิมพ์ธนบัตรออกใช้เพิ่มเติม

การพิมพ์ธนบัตรของรัฐบาลออกใช้นั้นเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2445* แต่ทว่ายังไม่แพร่หลายมากนัก ประชาชนยังคงนิยมใช้เหรียญกษาปณ์มากกว่า ซึ่งอาจเป็นเพราะเหตุว่าประการที่หนึ่งธนบัตรที่ผลิตขึ้นในระยะแรกคือก่อนวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2461 นั้นล้วนมีราคาสูงทั้งสิ้น มี 5 ชนิดคือ 5, 10, 20, 100, 1000 บาท¹ ดังนั้นถ้าเกิดมี

* ก่อนหน้าที่รัฐบาลจะพิมพ์ธนบัตรออกใช้ในปี พ.ศ. 2445 นั้น ธนาคารต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในประเทศไทยได้มีการออกธนาคารบัตรใช้ก่อนในรูปของตัวสัญญาใช้เงิน คำประกันโดยธนาคาร มีหลายราคาคือ 5 บาท 10 บาท 40 บาท 100 บาทและ 1000 บาท ในปี พ.ศ. 2445 ที่รัฐบาลเป็นผู้พิมพ์ธนบัตรออกใช้เองนั้น รัฐบาลได้ขอรับรองให้ธนาคารพาณิชย์ออกธนาคารบัตรเสีย ซึ่งธนาคารก็ให้ความร่วมมือด้วยดี โดยค่อย ๆ ลดจำนวนการผลิตลง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2452 ก็ไม่ปรากฏรายงานการออกธนาคารบัตรอีกเลย ดูรายละเอียดได้จากรัตนาวดี รัตนโกมล, "วิวัฒนาการและบทบาทของธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย (พ.ศ. 2431 - 2489) (ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 160 - 164.

¹ กจข. ร.6 ค. 6/3 พ.ร.บ.ธนบัตรเพิ่มเติม พ.ศ. 2461 กรมพระจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 ที่ 132/12501 28 กันยายน พ.ศ. 2461.

การตกหล่นสูญหายไป หรือเกิดไ้รับชนบัตรปลอมมากจะทำให้เกิดความเสียหายมาก และประการที่สอง ชนบัตรไม่สะดวกในการเก็บรักษา ไม่คงทน ฉีกขาดง่าย และหมึกก็เลอะเลือนไม่เหมาะแก่การพกเงิน และพวกขโมยก็สร้างความสะดวกรอนให้แก่ประชาชนอยู่เนื่อง ๆ ประชาชนในระยะนั้นยังไม่นิยมนำเงินไปฝากธนาคาร ก็ใช้วิธีฝังเอาไว้ด้วย เห็นว่าเป็นการเก็บรักษาเงินที่ปลอดภัยที่สุด แต่ปรากฏว่าเมื่อฝังแล้วก็ถูกปลวกหรือสัตว์บางชนิดทำลายอีก¹

จะเห็นว่าแม้ชนบัตรยังไม่เป็นที่นิยม แต่เมื่อสถานการณ์บังคับคือเนื้อเงินที่จะผลิตเหรียญเงินราคาแพงมาก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงทรงตัดสินพระทัยเพิ่มการผลิตเงินชนบัตรให้มากขึ้นโดยลำดับเพื่อบรรเทาการขาดแคลนเงินเหรียญ ชนบัตรของรัฐบาลที่พิมพ์ออกใช้ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นได้จากจำนวนที่เพิ่มขึ้นดังนี้คือ ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 มีจำนวนชนบัตรออกใช้ประมาณ 28 ล้านเศษ พอมาถึงปี พ.ศ. 2459 ปริมาณชนบัตรได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นมาถึง 48 ล้านบาทเศษ และหลังจากปี พ.ศ. 2459 มีเหตุให้จำนวนชนบัตรเพิ่มปริมาณขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากในตอนปลายสงครามได้เกิดความต้องการข้าวไทยในตลาดอย่างมาก มีการแข่งขันให้ราคากันจนทำให้ข้าวมีราคาสูงชันอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน คือ

ปี พ.ศ. 2457 - 2460	ราคาข้าวหาวละ	5.5 - 7.5	บาท
เดือนมกราคม - เดือนตุลาคม 2461	ราคาข้าวหาวละ	9 - 11	บาท
เดือนธันวาคม พ.ศ. 2461	ราคาข้าวหาวละ	14	บาท
เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2462	ราคาข้าวหาวละ	34	บาท ²

การที่ข้าวในตลาดมีราคาสูงมากเช่นนี้ มีผลให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติเผชิญกับปัญหา

¹ กจช. ร.6 บ.13/23 ข่าวคัดจากหนังสือพิมพ์เรื่องเงินตราในภาคเหนือ (ไม่ปรากฏชื่อหนังสือพิมพ์และวันที่).

² Ingram, Economic Change in Thailand..., p. 156.

ความต้องการเงินบาทของผู้ส่งออกและธนาคารถึงขั้นภาวะวิกฤต พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงทรงออกประกาศให้นำเงินทุนสำรองออกไปใช้ได้ถึง 100%¹ ด้วยทรงเห็นว่าเป็นความจำเป็นเพื่อรักษาเสถียรภาพทางเงินตราของประเทศไว้ แต่ปรากฏว่าเหรียญกษาปณ์ที่ปล่อยออกมานี้ก็ยังไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาดอีก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงทรงดำริให้จัดพิมพ์ธนบัตรราคา 1 บาท ขึ้นมาอีกชนิดหนึ่งในวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2461 เพื่อทดแทนเงินเหรียญบาทที่ขาดแคลน ดังนั้นจึงปรากฏว่าเงินธนบัตรจำนวน 60 ล้านบาทในวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2461 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 114 ล้านบาท ในวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2462 และเพิ่มสูงสุดเป็น 143 ล้านบาทในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2462² การที่จะทำให้เงินธนบัตรเป็นที่ยอมรับใช้กันแพร่หลายนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงใช้วิธีการบังคับจ่ายแก่ธนาคารโดยพระองค์จะทรงเพิ่มการจ่ายเงินเป็นธนบัตรในการซื้อเงินปอนด์จากธนาคารมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2460 พระองค์ทรงแจ้งแก่

¹ กจช. ร.6 ค.6/3 พระราชบัญญัติธนบัตรเพิ่มเติมชั่วคราว พ.ศ. 2461

3 ตุลาคม พ.ศ. 2461.

การถอนทุนสำรองออกไปลงทุนก่อนปี พ.ศ. 2461 ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปดังนี้

ปี พ.ศ. 2445 เสนาบดีคลังสามารถถอนทุนสำรองไปลงทุนได้ 25%

ปี พ.ศ. 2449 เสนาบดีคลังสามารถถอนทุนสำรองไปลงทุนได้ 50%

ปลายปี พ.ศ. 2460 เสนาบดีคลังสามารถถอนทุนสำรองไปลงทุนได้ 85%

หลังจากที่สามารถถอนทุนสำรองไปได้ทั้งหมดในปี พ.ศ. 2461 แล้วต่อมาเป็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้คลี่คลายลง ปี พ.ศ. 2465 จึงได้ออก พ.ร.บ. ธนบัตรเพิ่มเติมชั่วคราว พ.ศ. 2465 ออกมาอีก 1 ฉบับ กำหนดให้ถอนเงินทุนสำรองไปหาผลประโยชน์ได้เพียงไม่เกินร้อยละ 75.

² Ingram, Economic Change In Thailand..., p. 156.

ธนาคารต่าง ๆ ให้ทราบว่ากระทรวงพระคลังจะซื้อเงินปอนด์จากธนาคารโดยจะจ่ายเป็นเงินบาทให้เป็นชนิดที่มีราคาน้อยและจะคิดตามส่วนเป็นชนบัตรร้อยละ 75 เป็นเหรียญบาทเพียงร้อยละ 25 เว้นแต่ธนาคารจะเต็มใจรับเป็นชนบัตรทั้งหมด¹ และในวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2461 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงประกาศแก่ธนาคารใหม่อีกครั้งหนึ่งว่า กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจะจ่ายเป็นชนบัตรแก่ธนาคารเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 90²

การใช้วิธีการพิมพ์ชนบัตรให้มีจำนวนมากขึ้นและด้วยมาตรการบังคับจ่ายเงินชนบัตรให้กับธนาคารดังกล่าว มีผลให้รัฐบาลสามารถแก้ไขปัญหาบรรเทาความเดือดร้อนการขาดแคลนเงินหมุนเวียนในประเทศลงไปได้ เหรียญกษาปณ์ได้ลดความสำคัญลงและจุดนี้เองเป็นจุดที่ทำให้ชนบัตรไทยเริ่มมีการใช้กันอย่างแพร่หลายขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน แต่การนำชนบัตรเข้ามาใช้ให้มากขึ้นเพื่อทดแทนเงินเหรียญกษาปณ์ที่ขาดแคลนลงนี้มีได้เป็นไปโดยราบรื่นทีเดียว มีปัญหาเกิดขึ้นหลายประการที่ต้องแก้ไขเช่น

การส่งชนบัตรเข้ามาไม่ทันกับความต้องการของบ้านเมือง เนื่องจากภาวะของสงครามได้ทำให้การขนส่งไม่สะดวกเท่าที่ควร และห่างไกลลาฐในประเทศอังกฤษที่ไทยสั่งให้ผลิตชนบัตรมาใช้นั้นยังต้องรับงานของรัฐบาลอังกฤษอีกด้วย ความซัดซังดังกล่าวทำให้ในปี พ.ศ. 2461 รัฐบาลแทบจะไม่มีเงินมาใช้จ่าย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงแก้ปัญหาเฉพาะหน้าด้วยพระปรีชาสามารถโดยวิธีการแก่ชนบัตรราคา 1 บาทที่มีอยู่เป็นราคา 50 บาท เป็นการชั่วคราว³ เพื่อเพิ่มจำนวนเงินหมุนเวียนในประเทศให้มากขึ้น จึงสามารถแก้ปัญหาส่วนนี้ไปได้

¹ กจช. ร.6 ค.16.1/5 จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์.

² เรื่องเดียวกัน.

³ กจช. ร.6 ค.6/3 พระราชบัญญัติชนบัตรเพิ่มเติม ฉบับที่ 3 กรมพระจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 ที่ 193/19530 9 มกราคม พ.ศ. 2461.

ข. การเปลี่ยนแปลงเรื่องเงินทุนสำรองให้สอดคล้องกับสถานการณ์

เงินทุนสำรองที่กั้นไว้ใช้ในกิจการแลกเปลี่ยนเงินตราตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติมาตราทองคำเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นที่รัฐบาลจะต้องปฏิบัติตามโดยเคร่งครัดเพื่อความเชื่อถือของระบบเงินตราของประเทศ เมื่อเกิดภาวะการขาดแคลนเนื้อเงินเหรียญกษาปณ์ที่หมุนเวียนในตลาดไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาดตั้งที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว มีผลให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงแก้ปัญหาโดยการเปลี่ยนแปลงกฎข้อบังคับค้ำเงินทุนสำรอง คือ

ประการแรก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ โปรดให้แก้ไขหลักการรักษาเงินทุนสำรอง ซึ่งแต่เดิมรักษาไว้เป็นเงินบาททั้งสิ้น ให้เปลี่ยนเก็บเป็นทองปอนด์ไว้แทนบ้าง¹ เพื่อทดแทนเงินเหรียญบาทที่รัฐต้องนำออกใช้ในระยะเวลาแรกเมื่อยังไม่มีการผลิตธนบัตรราคา 1 บาท

ประการที่สอง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงออกประกาศให้เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติมีอำนาจที่จะถอนเงินสำรองธนบัตรออกใช้ได้ทั้งหมด คือถึงร้อยเปอร์เซ็นต์² ในกรณีที่สามารถถอนทุนสำรองออกใช้ได้ทั้งหมดนี้ไม่มีปัญหาประการใด เนื่องจากได้ทรงวางแผนโดยมีการประกาศพระราชบัญญัติเพิ่มเติมกำหนดให้เก็บทุนสำรองเป็นทองปอนด์ได้แล้ว และพร้อมทั้งที่ประกาศให้สามารถนำเงินทุนสำรองถอนออกมาใช้ได้ทั้งหมดนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงประกาศพระราชบัญญัติธนบัตรเพิ่มเติมชั่วคราว พ.ศ. 2461 ฉบับที่ 4 งคจ่ายการแลก

¹ กจข. ร.6 ค.6/3 พระราชบัญญัติมาตราทองคำเพิ่มเติม พ.ศ. 2459
กรมพระจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 ที่ 18190/186 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2459.

² กจข. ร.6 ค.6/3 พระราชบัญญัติธนบัตรเพิ่มเติมชั่วคราว พ.ศ. 2461
3 ตุลาคม พ.ศ. 2461.

เงินธนบัตรของประชาชน* เป็นเวลา 6 เดือน นับแต่วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2461 เป็นต้นไป ทั้งนี้เพื่อให้รัฐบาลมีเวลาพอที่จะรวบรวมเงินรายได้แผ่นดินที่จะเรียกเก็บได้ในระหว่างช่วงนี้มาสำรองให้ไล่เรียกกับราคาธนบัตรที่จำหน่ายไปอยู่ในมือประชาชนได้ จึงจะเปิดให้แลกเงินออกไปได้ดังเดิม¹

การออกประกาศจ่ายการแลกธนบัตรจากประชาชนในช่วงเวลาดังกล่าว นอกจากจะเป็นผลดีแก่รัฐที่สามารถนำทุนสำรองมารักษาเสถียรภาพทางการเงินในช่วงคับขันได้แล้ว ผลประโยชน์ที่จะได้รับอีกทางหนึ่งคือ เป็นการป้องกันการนำธนบัตรมาแลกเหรียญไปเพื่อกักตุนหลอมเป็นเงินแท่งเพื่อค้ำค่าใว้อีกทางหนึ่งด้วย และในช่วงรอเวลาตอนปลายปีนั้นเอง กระทรวงพระคลังมหาสมบัติก็สามารถหาเงินมาเป็นทุนสำรองธนบัตรได้ถึง 11.7 ล้านบาท ซึ่งเท่ากับร้อยละ 18 ของราคาธนบัตรที่ใช้อยู่ในขณะนั้น² แต่เมื่อวิกฤตการณ์ทางการเงินยังไม่สิ้นสุดเพื่อป้องกันไว้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจึงประกาศจ่ายเงินอีกหลายคราว รวมเวลาถึง 5 ปี³

* ธนบัตรของรัฐบาลครั้งนั้นมีลักษณะเป็น Promissory note คือสัญญาจะจ่ายเงินให้แก่ผู้นำธนบัตรมาขึ้น ฉะนั้นถ้าประชาชนนำธนบัตรมาขึ้นเงินเหรียญตามกฎหมาย รัฐบาลจะต้องจ่ายเงินให้ทันที.

¹ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ, กรมพระจันทบุรีเมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดี..., หน้า 18 - 19.

² กจช. ร.6 ค.1/5 จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์.

³ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ, กรมพระจันทบุรีเมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดี..., หน้า 20.

ค. การห้ามนำเงินตราของประเทศและเนื้อเงินออกนอกประเทศ

การประกาศห้ามเรื่องการนำเงินตราและเนื้อเงินออกนอกประเทศนี้ มีออกประกาศถึง 3 ครั้งเพื่อให้เหมาะสมกับปัญหาและสภาพการณ์ ประกาศฉบับแรกเริ่มออกใช้บังคับเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2460¹ เมื่อราคาเนื้อเงินเริ่มแพงขึ้นมีราคาถึง 39 $\frac{1}{2}$ เปนซ์ : ออนซ์ ซึ่งถ้านำมาเทียบกับราคาเนื้อเงินในเหรียญแล้วจะมีราคาเทียบเท่าราคาเนื้อเงินในอัตรา 13 บาท : ปอนด์ ทำให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงดำริเห็นว่าถ้าเนื้อเงินขึ้นราคาอีกจะทำให้คนหากำไร โดยส่งเหรียญกษาปณ์ออกขาย ซึ่งจะเป็นอันตรายสร้างความเสียหายให้กับประเทศได้ เพราะเงินเหรียญกษาปณ์ภายในประเทศจะลดน้อยลงทุกที จนอาจเป็นโทษแก่การค้าขายได้ พระองค์จึงออกประกาศห้ามป้องกันสิ่งที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในภายหน้า โดยพระองค์ทรงออกประกาศห้ามมิให้ผู้ใดนำเงินออกไปจากพระราชอาณาจักรเป็นเหรียญบาทหรือสองสลึง หนึ่งสลึง หรือเป็นเนื้อเงิน คือเงินบริสุทธ์หรือมีโลหะอื่นเจือก็ดี แต่ให้ยกเว้นจำนวนเล็กน้อยไม่เกิน 10 บาท ซึ่งผู้ไปต่างประเทศสามารถนำติดตัวไปได้ พร้อมกับกำหนดโทษแก่ผู้ละเมิดไว้ให้ถูกปรับได้ไม่เกิน 1,000 บาท และเงินตราหรือเนื้อเงินซึ่งนำออกไปให้ริบเป็นของหลวงเสีย²

สิ่งที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงคาดการณ์ไว้ว่าจะมีการค้ำกำไรเนื้อเงินเมื่อเนื้อเงินมีราคาสูงเกินราคาเหรียญบาทก็คงจะจริงดังที่พระองค์คาดไว้ เพราะว่ามีอีกประมาณสองปีต่อมา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงออกประกาศของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติมาเป็นฉบับที่ 2 โดยขยายความคำว่าเนื้อเงินออกมาให้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า หมายถึง เนื้อเงินบริสุทธ์ หรือที่มีโลหะอื่นเจือหึ่งแห่ง

¹ กจ. ร.6 ศ.2/10 ประกาศห้ามมิให้นำเงินตราสยามแลเงินแท่งออกไปนอกพระราชอาณาจักร กรมพระจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 ที่ 38/4546
21 มิถุนายน พ.ศ. 2468.

² เรื่องเดียวกัน.

ทั้งกองคลัง เช่น เงินที่หลอมหล่อพิมพ์หรือตีขึ้นเป็นก้อนเป็นคูน เป็นแผ่นเป็นรูปใด ๆ ที่ทำขึ้น
 ได้ง่ายดาย ๆ โดยไม่มีราคาในฝีมือช่างมากนัก มิได้หมายถึงรูปพรรณสิ่งของเงินรูป
 พรรณที่ได้ทำขึ้นโดยสุจริต ไม่ได้คิดทำขึ้นเพื่อหลีกเลี่ยง¹ ข้อความดังกล่าวอาจสันนิษฐาน
 ได้ว่าก่อนที่จะมีการประกาศฉบับที่ 2 นี้ ได้มีพ่อค้าได้ใช้วิธีพลิกแพลงคัดแปลงเนื้อเงินที่
 รัฐห้ามนำออก ทำเป็นรูปลักษณะต่าง ๆ อาจมีแนวโน้มไปทางศิลปะหยาบ ๆ ส่งออกต่าง
 ประเทศ จนทำให้กอบัญหาแก่ผู้ตรวจตราดูว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควรห้าม ซึ่งจะเป็นทาง
 ที่เนื้อเงินรั่วไหลออกนอกประเทศไปได้มาก ประกาศฉบับนี้จึงเป็นความพยายามที่จะอุด
 รอยรั่วไหลและทำให้การประกาศห้ามได้ผลเต็มที่ขึ้น เว้นแต่ข้าราชการผู้ตรวจตราจะ
 กระทำการทุจริตเสียเอง การประกาศห้ามเนื้อเงินออกนอกประเทศขั้นสุดท้ายคือ
 ประกาศห้ามการนำเหรียญบาทออกไปจากประเทศโดยเด็ดขาด แต่เหรียญสองสลึง หนึ่ง
 สลึง ยังคงให้ผู้ออกไปต่างประเทศนำติดตัวไปได้คนละไม่เกิน 10 บาท² ทั้งนี้เนื่อง
 จากในขณะนั้นชนบทตราค่า 1 บาทได้มีการใช้กันอย่างแพร่หลายแล้ว ผู้ออกไปต่าง
 ประเทศจึงไม่จำเป็นต้องนำเหรียญบาทติดตัวไปด้วย วิธีการประกาศห้ามดังกล่าวแม้ว่า
 จะไม่ได้ผลเต็มความคาดหมาย เนื่องจากยังมีการลักลอบพลิกแพลงด้วยวิธีการต่าง ๆ
 นานา แต่ก็ถือได้ว่าเป็นการป้องกันการนำเนื้อเงินออกประเทศได้ไว้อีกส่วนหนึ่ง

ง. การเปลี่ยนแปลงปริมาณเนื้อเงินที่ผสมอยู่ในเหรียญ

ในการแก้ปัญหาเงินเหรียญขาดแคลนในประเทศเมื่อเนื้อเงินมีราคาสูงขึ้นมา
 นั้น แม้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จะทรงดำเนินการประกาศห้ามการ
 นำเหรียญเงิน เนื้อเงินออกนอกประเทศและทำการงดการผลิตเหรียญบาท มาใช้ชนบท
 ราคา 1 บาทแทนแล้วนั้น แต่ก็ยังมีเหตุผลให้เนื้อเงินเกิดการรั่วไหลได้อีก เนื่องจาก
 รัฐบาลยังมีความจำเป็นต้องผลิตเหรียญปลีก 2 สลึง 1 สลึงต่อไป เพื่อให้เพียงพอกับ

¹ เฉลิม งบประมาณเกิด, งบประมาณไทย (พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์,
 2509), หน้า 222.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 223.

ความต้องการของประชาชนให้มากที่สุดเท่าที่รัฐบาลจะสามารถผลิตเพิ่มขึ้นมาได้ ดังจะเห็นได้จากการประมาณอัตราการเพิ่มเฉลี่ยของเงินปลีกลมุนเวียนที่อยู่ในการครอบครองของประชาชนได้สูงขึ้นจากค่าเฉลี่ยคนละประมาณ 45 สตางค์เป็น 67 สตางค์¹ แต่ปรากฏว่าแม้จะมีการเพิ่มการผลิตจำนวนเหรียญปลีกลมุนเวียนขึ้นแต่ปัญหาการทอนเงินก็ยังคงย่ำแย่อยู่เช่นเดิม² ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากในเหรียญปลีกลมุนเงินยังมีอัตราส่วนผสมของเนื้อเงินอยู่ในปริมาณที่สูงมากคือผสมอยู่ถึงอัตรา 800 ส่วนใน 1000 ส่วน ซึ่งเมื่อเทียบแล้วเนื้อเงินในเหรียญปลีกลมุนเงินจะมีราคาสูงกว่าราคาเหรียญปลีกลมุนเงิน ดังนั้นเพื่อป้องกันการนำเหรียญเงินปลีกลมุนเงินไปค้ำกำไร อันจะทำให้ประชาชนเดือดร้อนเนื่องจากเหรียญปลีกลมุนเงินสูญหายหรือมีจำนวนลดลงในตลาดการเงินทั้ง ๆ ที่รัฐบาลก็พยายามเพิ่มการผลิตขึ้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงทรงตัดสินพระทัยดำเนินการโดยลดเนื้อเงินในเหรียญปลีกลมุนเงินทุกชนิดโดยผสมเนื้อเงินบริสุทธิ์ลงจาก 800 ส่วนใน 1000 ส่วนให้เหลือเพียง 650 ส่วนใน 1000 ส่วน ที่เหลืออีก 350 ส่วนให้ผสมด้วยทองแดง และประกาศให้เหรียญษาปณ์ทองและเหรียญบาทเป็นเงินที่เจ้าหน้าที่รับโดยไม่จำกัดจำนวน โดยเฉพาะเหรียญ 2 สิ่งที่ผลิตออกมานั้นให้เป็นเงินตราที่เจ้าหน้าที่ต้องรับโดยไม่จำกัดจำนวนชั่วคราว³ และต่อมาอีกประมาณ 5 เดือนเศษ เนื้อเงินได้มีราคาแพงขึ้นไปอีกคือกลางเดือนมกราคมเนื้อเงินแพงขึ้นถึง $82 \frac{1}{2}$ เพนซ์ : ออนซ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ

¹ กจข. ร.6 บ. หนังสือพิมพ์บางกอกใหม่ ฉบับวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2462.

² เรื่องเดียวกัน.

³ กจข. ร.6 ค.2/20 พระราชบัญญัติมาตราทองคำเพิ่มเติม พ.ศ. 2462
2 กรกฎาคม พ.ศ. 2462.

เมื่อประกาศลดปริมาณเงินในเหรียญปลีกลมุนเงินให้อยู่ในอัตรา 650 ส่วนใน 1000 ส่วนนั้น ไม่พบในหลักฐานว่าเนื้อเงินมีราคาเท่าใด แต่คาดว่าจะต้องมีราคาสูงกว่า 58 เพนซ์ : ออนซ์ เพราะเดือนพฤษภาคม 2462 ราคาจะอยู่ในระดับนี้ ดังที่มาจาก

กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงทรงคัดสินพระทัยลดปริมาณเนื้อเงินบริสุทธ์ในเหรียญปลีกลง
ไปอีกเป็นครั้งที่ 2 และเพิ่มโลหะธาตุอื่นให้มากขึ้น คือมีเนื้อเงินเพียง 500 ส่วน
โลหะธาตุอื่น 500 ส่วนใน 1000 ส่วน ซึ่งจะทำให้เหรียญปลีกลงเงินปลอดภัยจากการค้ำ
กำไรถาวรราคาเนื้อเงินขึ้นไม่สูงไปกว่า 100 เพนซ์ : ออนซ์ และประกาศเปลี่ยนแปลง
ข้อกำหนดเงินเพื่อเหลือเผื่อขาดสูงขึ้นไปอีกเป็น 7 ส่วนใน 1000 ส่วน¹ การคัดสิน
พระทัยของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ลดปริมาณเนื้อเงินในเหรียญ
ปลีกลงครั้งนี้ เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า เป็นประโยชน์แก่ประเทศอย่างมากในอันที่
จะคุ้มครองเหรียญปลีกลงเงินที่ออกใหม่ให้ปลอดภัยได้มาก และเมื่อลดปริมาณเงินลงแล้ว
ปรากฏว่าเนื้อเงินได้ขึ้นไปสูงสุดเพียง $89 \frac{1}{2}$ เพนซ์ : ออนซ์ เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์
พ.ศ. 2462 ต่อจากนั้นราคาก็ลดลงจนกระทั่งเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2463 ราคาก็ลด
ลงอยู่ระหว่าง 41 - 51 เพนซ์ : ออนซ์เท่านั้น และไม่มีที่ท่าว่าจะสูงขึ้นไปอีก เพราะ
ฉะนั้นเหรียญปลีกลงเนื้อเงินบริสุทธ์ 500 : 500 ส่วนจึงไม่เหมาะเพราะว่าคงจะมีการ
ปลอมเอากำไรได้ง่าย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงทรงออกพระราช-
บัญญัติทองคำเพิ่มเติม พ.ศ. 2463 เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2463 ให้ยกเลิกพระราช-
บัญญัติมาตราทองคำเพิ่มเติม พ.ศ. 2462 ฉบับที่ 4 ที่กำหนดให้เหรียญปลีกลงเงินผสมเงินใน
อัตรา 500 ส่วนใน 1000 ส่วนแล้วประกาศให้กลับไปใช้พระราชบัญญัติมาตราทองคำเพิ่มเติม
พ.ศ. 2462 ฉบับที่ 1 ที่กำหนดให้มีเนื้อเงินผสมอยู่ในปริมาณ 650 ส่วนใน 1000 ส่วนซึ่งรัฐ
จะสามารถคุ้มครองเหรียญปลีกลงเงินได้ไปจนชี้ราคาเนื้อเงินราคา 77 เพนซ์ : ออนซ์²

¹ กจข. ร.6 ค.1/2 เรื่องเงินเหรียญบาทและเหรียญปลีกลงเหรียญทองปอนด์
กรมพระจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 (สำเนา) ที่ 209/21745 15 มกราคม พ.ศ.
2462.

ประกาศในพระราชบัญญัติมาตราทองคำเพิ่มเติม พ.ศ. 2462 ฉบับที่ 4
ประกาศใช้วันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2462.

² เฉลิม ยงบุญเกิด, กระษาปณ์ไทย..., หน้า 224.

เป็นการกระทำเพื่อให้สอดคล้องกับราคาเนื้อเงินที่ลดราคาลงและป้องกันการปลอมแปลงเหรียญเงินเพื่อหากำไรอีกทางหนึ่งด้วย นับว่าเป็นการกระทำที่เป็นประโยชน์ และแสดงให้เห็นถึงความคิดที่รอบคอบของพระองค์ได้เป็นอย่างดี

จ. การประกาศขึ้นราคาเงินบาท

อัตราการแลกเปลี่ยนเงินของประเทศอยู่ในอัตรา 13 บาท : ปอนด์มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2450* เป็นต้นมา และราคาเงินบาทคงมีอัตราทรงตัวมาจนถึงวันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2462 แม้ว่าในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2460 เนื้อเงินจะหายากราคาในยุโรปพุ่งสูงขึ้นถึง $39 \frac{1}{2}$ เพนซ์ : ออนซ์ ซึ่งถ้าเทียบกับอัตราการแลกเปลี่ยนแล้วราคาเนื้อเงินกับราคาเงินบาทจะเท่ากัน¹ แต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ก็ยังมีได้คัดลिनพระทัยขึ้นราคาเงินบาทแต่ประการใด คงกระทำแต่เพียงประกาศห้ามการนำเหรียญบาทหรือเนื้อเงินออกนอกประเทศ แกกกฎหมายต่าง ๆ พิมพ์ชนบัตรราคา 1 บาทขึ้นใช้แทนเหรียญบาท และลดเนื้อเงินในเหรียญชนิดต่าง ๆ ดังมีรายละเอียดกล่าวมาแล้วข้างต้นเท่านั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงคัดลिनพระทัยขึ้นราคาเงินบาทครั้งแรกเมื่อวันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2462 จากอัตรา 13 บาทต่อปอนด์มาเป็น 12 บาทต่อปอนด์ ในขณะที่เนื้อเงินมีราคาสูงถึง 70 เพนซ์ : ออนซ์

*อัตราการแลกเปลี่ยนคงที่ในอัตรา 13 บาท : ปอนด์ เนื่องจากรัฐเป็นผู้ควบคุมกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเพื่อป้องกันธนาคารเก็งกำไร โดยรัฐใช้วิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วในข้างต้น.

¹ กจช. ร.6 ค.2/10 ประกาศห้ามมิให้นำเงินตราสยามแลเงินแท่งออกไปนอกพระราชอาณาจักร กรมพระจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 ที่ 38/4546
21 มิถุนายน พ.ศ. 2460.

การที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงปล่อยให้เวลาผ่านไป
ช้าเพียงนี้อาจเป็นเพราะทรงดิ่งเล็ดถึงผลเสียที่จะได้รับจากการประกาศขึ้นราคาเงิน
บาท เพราะว่า

ประการแรก ถ้าเพิ่มราคาเงินบาท ผลที่จะตามมาทันทีคือเกิดความปั่นป่วน
ในตลาดการเงินและการซื้อขายกับต่างประเทศ

ประการที่สอง ผลทางฝ่ายรัฐบาลคือเงินบาทที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
ถือเป็นเงินตราต่างประเทศจะลดจำนวนลงทันที

ประการที่สาม รัฐบาลกำลังประสบปัญหาเรื่องข้าวแพง มีการแข่งขันกัน
ซื้อขายในตลาด ทำให้ข้าวมีราคาสูงมากจนอาจทำให้เกิดภาวะการขาดแคลนข้าว
สำหรับบริโภคได้ เรื่องนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ในฐานะ
เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และประธานคณะกรรมการพิจารณาเรื่องข้าว
อาจทรงเห็นว่าแนวโน้มการระงับการส่งออกข้าวออกท้องมืออย่างแน่นอน¹ และถ้ามีการ
สั่งระงับย่อมมีผลให้สินค้าเข้ามีมากกว่าสินค้าออกอย่างแน่นอน ซึ่งจะทำให้ธนาคารมี
ความต้องการเงินปอนด์สเตอร์ลิงมากกว่าเงินบาท การที่เป็นดังนี้ถ้าไม่มีเหตุอื่นก็จะ
เป็นการดีที่ปัญหาเรื่องเงินบาทขาดแคลนก็จะลดลง แต่เผชิญสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์-
เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ได้ลงนามทำข้อตกลงกับธนาคารฮ่องกงเซี่ยงไฮ้ ธนาคาร
อินโดจีน ธนาคารออสเตรเลียและจีน ธนาคารซาเตอร์ ธนาคารสยามกัมมาจล รวม
5 แห่งไว้ในสัญญา 13 บาท (Thirteen Ticals) ซึ่งมีใจความสำคัญดังนี้

¹ประกาศห้ามการนำข้าวออกนอกประเทศ เมื่อ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2462.

"การลดหรือเพิ่มค่าเงินบาทก็ดี เมื่อรัฐได้กำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเพื่อใดก็ตาม รัฐบาลจะรับผิดชอบมิให้ธนาคารต้องขาดทุน แต่ถ้การลดหรือเพิ่มค่าเงินบาททำให้ธนาคารมีกำไรในอัตราแลกเปลี่ยน ธนาคารต้องยกกำไรนั้นให้แก่รัฐบาล"¹ ตามสัญญาที่เท่ากับว่ารัฐจะต้องซื้อเงินปอนด์จากธนาคารในอัตรา 13 บาท : ปอนด์ และต้องขายเงินปอนด์ให้แก่ธนาคารตามที่รัฐประกาศเพิ่มค่าเงินบาทนั้น ดังนั้นถ้าเกิดระงับการส่งข้าวออก อาจทำให้เกิดปัญหาว่าธนาคารจะมาซื้อเงินปอนด์มากในราคาที่ถูกลง และธนาคารจะนำเงินปอนด์นั้นมาขายให้กับรัฐบาลในราคาที่แพง ซึ่งจะทำให้รัฐบาลต้องขาดทุนมาก หลังจากที่ยาวเวลายาวนาน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ก็ทรงคัดลिनพระทัยประกาศเพิ่มค่าเงินบาทในที่สุด เนื่องจากสถานการณ์บังคับ เพราะว่ารากาเนื้อเงินได้เพิ่มค่าสูงขึ้น จนถึงขั้นเป็นปัญหาอย่างจริงจังคือในเดือนเมษายน - พฤษภาคม พ.ศ. 2462 ราคาเนื้อเงินในยุโรปได้เพิ่มจาก 48 เพนซ์ เป็น 58 เพนซ์ : ออนซ์² และไค้ขยับราคาสูงขึ้นมาเรื่อยจนอาจทำให้มาตรการการการแก้ไขต่าง ๆ ที่กล่าวมาเบื้องต้นยังไม่สามารถแก้ไขได้ก็เพียงพอ การประกาศเพิ่มค่าเงินบาทนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงออกประกาศ

¹ยูวดี ไกรไพบูลย์, "บทบาทของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติกับการปฏิรูปประเทศ", หน้า 244 อ้างจาก O.F.A. M.F., Sect No. 30, F. No. 22.1 "Agreement of 8 the February 1918 between Minister of Finance and Bank with a view to conserving the resources of the treasury, "Appendix M. attached to the "Memorandum on the treasury" "Appendit Currency History of Siam 1902-1923" Williamson.

²Ingram, Economic Change In Thailand..., p. 156.

พระราชบัญญัติมาตรการทองคำเพิ่มเติมฉบับต่าง ๆ ให้ประชาชนทราบ ตลอดจนสมัยที่ทรง
 คำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ พระองค์ทรงประกาศเพิ่มค่าเงิน
 บาทถึง 4 ครั้งโดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2462 ให้ค่าเงินบาทสูงขึ้น มีความสอดคล้อง
 กับราคาเนื้อเงินที่แพงขึ้น¹ เป็นลำดับดังต่อไปนี้²

4 กันยายน พ.ศ. 2462	อัตรา 12 บาท : ปอนด์
4 ตุลาคม พ.ศ. 2462	อัตรา 10 บาท : ปอนด์
14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2462	อัตรา 9.90 บาท : ปอนด์
26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2462	อัตรา 9.14 บาท : ปอนด์

จะพบว่าเป็นการเพิ่มค่าเงินบาทขึ้นถึง 30% ในระยะเวลาอันรวดเร็ว

ผลที่เกิดจากการเพิ่มค่าเงินบาทมีทั้งผลดีและผลเสีย ผลดีคือมีส่วนช่วยยับ
 ยั้งการค้ำกำไรเนื้อเงินจากเหรียญกษาปณ์ได้ แต่ผลเสียก็มีมากเช่นกันคือ

ประการที่หนึ่ง เงินบาทที่รัฐถือเป็นเงินตราต่างประเทศได้ลดลงทันที และ
 เมื่อคลังประกาศเพิ่มค่าเงินบาทครั้งใด จำนวนเงินที่รัฐถือก็ลดน้อยลงเป็นลำดับ แม้
 วนายวิลเลียมสัน (W.J.F. Williamson) ที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติจะ
 ยืนยันว่าเงินทุนสำรองที่ลดลงในต่างประเทศจะเป็นเพียงตัวเลขในบัญชีก็ตาม แต่ใน
 ทางปฏิบัติที่จะให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติมาตรการทองคำปี ร.ศ. 127 ที่กำหนดจำนวน
 เงินสำรองไว้ รัฐก็มีความจำเป็นที่จะต้องหาเงินไปเพิ่มให้ครบตามจำนวนที่ขาดหายไป
 ดังตัวอย่างเช่นในปี พ.ศ. 2461 ก่อนประกาศเพิ่มค่าเงินบาท รัฐมีเงิน
 เงินสำรองเป็นเงินปอนด์ที่เก็บไว้ในต่างประเทศจำนวน 17,238,052 -16-05 ปอนด์

¹ กช. ร.6 ค.2/20 พระราชบัญญัติมาตรการทองคำเพิ่มเติม พ.ศ. 2462
 พระองค์เจ้าสุภโยคเกษม รองเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ - รัชกาลที่ 6
 ที่ 144/16235 5 ธันวาคม พ.ศ. 2464.

² กัจจร อั้งโพธิ์, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ (โครงการบริการวิชาการ
 มศว.สงขลา, 2522), หน้า 47.

คิดเป็นเงินในอัตราเดิม 13 บาท : ปอนด์ เป็นเงินบาทเท่ากับ 224,094,688.60 บาท เพื่อเพิ่มค่าเงินบาทเป็น 12 บาท : ปอนด์ บัญชีเงินบาทของรัฐได้ลดลงเหลือ 206,856,635.62 บาท ซึ่งจะเห็นว่าลดลงไปถึง 17,238,052.98 บาท¹ เพื่อให้เป็นไปตามหลักการที่กำหนด พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงทรงกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตนำเงินเหลือจ่ายของงบประมาณปี พ.ศ. 2461 มาช่วยตั้งไว้สำหรับจ่ายเป็นค่าขาดทุนการแลกเปลี่ยนเงินของรัฐในปี พ.ศ. 2462 เป็นจำนวนเงิน 15 ล้านปอนด์ สำหรับอีกสองล้านเศษที่ยังขาดไปนั้นถ้ามีเงินเหลือจ่ายสิ้นปีก็จะโอนมาเพิ่มจ่ายอีก ถ้าไม่มีก็จะขอพระบรมราชานุญาตเพิ่มยอดคงในงบประมาณต่อไป² อันจะเป็นภาระให้รัฐต้องหาเงินหรือนำเงินจำนวนที่น่าจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาประเทศด้านอื่น ๆ เข้ามาเพิ่มทุนสำรองให้ครบตลอดเวลา ในเรื่องนี้อาจกล่าวได้ว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเป็นผู้ดำเนินตามหลักการอย่างเคร่งครัด

ประการที่สอง การเพิ่มค่าเงินบาทมีผลให้ประเทศต้องขาดทุนในการแลกเปลี่ยนเงินตราอย่างมาก เนื่องจากสาเหตุคือ สัญญา 13 บาทที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ

¹ กจข. ร.6 ค.1/2 เรื่องเงินเหรียญบาทและเหรียญสิกลบาททองปอนด์
กรมพระจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2462.

² เรื่องเดียวกัน.

กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงลงนามทำสัญญาไว้กับธนาคารต่าง ๆ และการระงับการส่งข้าวออกนอกประเทศในปี พ.ศ. 2462 ได้ก่อให้เกิดการสูญเสียมูลค่าการค้ากับต่างประเทศเป็นครั้งแรก* ทำให้ธนาคารมีความต้องการเงินปอนด์มาก ในภาวะเช่นนี้ ถ้าพิจารณาตามสัญญา 13 บาท (Thirteen Ticals) ที่รัฐมีกับธนาคารแล้ว การเพิ่มค่าเงินบาทของรัฐจะมีผลให้รัฐเสียเปรียบในกิจการแลกเปลี่ยนเงินตราเป็นอันมาก เนื่องจากตามสัญญารัฐต้องขายเงินปอนด์ให้แก่ธนาคารตามอัตราที่รัฐกำหนด แต่ต้องซื้อเงินปอนด์จากธนาคารตามอัตรา 13 บาท : ปอนด์ ตามเดิม ดังเห็นได้จากการซื้อขายเงินปอนด์ใน พ.ศ. 2463 เพียงปีเดียว กระทรวงพระคลังมหาสมบัติต้องขายเงินปอนด์ให้แก่ธนาคารเป็นจำนวนถึง 5 ล้านปอนด์ ในอัตรา 9.54 บาท : ปอนด์ ทำให้สูญเสียค่าขาดทุนไปประมาณถึง 16 ล้านบาท ต่อมาในปี พ.ศ. 2464 แม้ว่าจะเริ่มมีการส่งข้าวออกได้แล้วเนื่องจากข้าวมีผลผลิตดีขึ้น และราคาเนื้อเงินก็มีราคาถูกลงเหลือ 52 เพนซ์ : ออนซ์ และราคาก็ไม่ขึ้นไปกว่านี้อีกนับแต่เดือนธันวาคม พ.ศ.

* สัญญา 13 บาทเป็นสัญญาที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ทำการตกลงในนามของรัฐบาลกับธนาคารต่าง ๆ 5 แห่ง คือธนาคารฮ่องกงเซี่ยงไฮ้ ธนาคารอินโดจีน ธนาคารออสเตรเลียและจีน ธนาคารซาเตอร์ ธนาคารสยามกัมมาจล ใจความสำคัญคือการลดหรือเพิ่มค่าเงินบาทก็เมื่อรัฐบาลได้กำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเท่าใดก็ตาม รัฐบาลจะรับผิดชอบมิให้ธนาคารต้องขาดทุน แต่ถ้าวการลดหรือการเพิ่มค่าเงินบาททำให้ธนาคารมีกำไรในอัตราแลกเปลี่ยน ธนาคารต้องยกกำไรนั้นให้แก่รัฐบาล สัญญานี้ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติทำสัญญากับธนาคารในปลายปี พ.ศ. 2462 เพื่อให้ธนาคารขายเงินปอนด์ที่ซื้อไว้เกินบัญชี (over fought) กลับคืนในอัตรา 13 บาทต่อปอนด์ภายในเวลา 12 เดือน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงชี้แจงว่าการที่ทำสัญญานี้เพราะรัฐบาลเป็นผู้กำกับธนาคารในฐานะเป็นผู้กำหนดอัตราอย่างต่ำสุดไว้สำหรับให้ธนาคารขายเงินปอนด์เพียงเพื่อให้ธนาคารได้กำไรเล็กน้อย. กจช. ร.6 ค.21/1 "การซื้อขายปอนด์ระหว่างคลังกับแบงก์ต่าง ๆ (คำชี้แจงกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ" บางกอกใหม่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2465.

* นับแต่ปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา อ้างจาก Ingram, Economic in..., p.157, 334.

2463 เป็นต้นไป¹ แต่ปรากฏว่ารัฐก็ไม่สามารถลดค่าเงินบาทลงได้ เนื่องจากสภาวะการส่งออกของประเทศยังอยู่ในสภาพที่ไม่แน่นอน อันมีสาเหตุมาจากมาตรการการห้ามส่งออกเป็นเวลานานทำให้รัฐบาลสูญเสียตลาด และเมื่อประเทศมีผลผลิตที่ขึ้นประเทศเพื่อนบ้านก็มีผลผลิตที่ขึ้นเช่นกัน และยังสามารถส่งออกได้ในราคาที่ต่ำกว่าอีกค่าย² มีผลให้ธนาคารยังคงมีความต้องการเงินปอนด์จากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติต่อไป ซึ่งในเรื่องนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ก็พยายามที่จะจำกัดหรือป้องกันมิให้ธนาคารนำเงินปอนด์ที่ได้มาขายคืนแก่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติเพื่อค้ำกำไรตามใจชอบได้ โดยกำหนดไว้ในข้อตกลงว่า ธนาคารที่จะขายเงินปอนด์แก่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติต้องขายในปริมาณที่จำเป็นจริง ๆ และในภาวะความต้องการขายนั้น ธนาคารจะยอมให้ตัวแทนของเสนาบดีคลังเข้าไปตรวจสอบได้³ แต่ธนาคารก็ยังคงมีความต้องการแลกเปลี่ยนเงินปอนด์จากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติอีกต่อไป จนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเกิดความหวาดวิตกว่า เงินทุนสำรองจะหมดไปอย่างรวดเร็ว พระองค์จึงทรงใช้วิธีจำกัดปริมาณการขายให้กับธนาคาร ทำให้ธนาคารต้องประสบกับภาวะการขายเงินปอนด์แก่ผู้มาซื้อกับธนาคารมากกว่าที่ธนาคารจะสามารถซื้อได้จากคลัง เหตุการณ์ที่ต่อเนื่องกันนี้มีผลให้รัฐบาลซึ่งเป็นผู้วางแนวทางการปฏิบัติของธนาคารมาโดยตลอด จำต้องทำข้อตกลงช่วยเหลือธนาคารต่อไปด้วยการ

¹ยูวดี ไกรพิบูลย์, "บทบาทกระทรวงพระคลังมหาสมบัติกับการปฏิรูปการปกครองประเทศ...", หน้า 346 อ้างจาก M.F. S.Y.B. B.E. 2468 (1925 - 1926), p. 100 - 101.

²Ingram, *op.cit.*, p. 159.

³กช. ร.6 ค.2/20 ข้อตกลงระหว่างเสนาบดีคลังกับธนาคารต่าง ๆ

8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2461.

ประกาศว่ากระทรวงพระคลังมหาสมบัติจะยังไม่เปลี่ยนแปลงอัตราการแลกเปลี่ยนจนกว่าธนาคารจะสามารถแก้ไขภาวะการขายเงินปอนด์มากกว่าที่จะซื้อได้ โดยธนาคารรับคำกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติว่าจะขายเงินปอนด์ให้แก่เฉพาะผู้ที่มีความต้องการเพื่อการค้าหรือจำเป็นจริง ๆ¹

ช่วงที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงประกาศชลอการคิกค้าเงินบาทกับธนาคารนี้เอง ใค้มีผู้ลงทุนการค้าต่าง ๆ พากันซื้อเงินปอนด์เพื่อเก็งกำไรก่อนค่าเงินบาทจะขึ้น อันมีส่วนทำให้ธนาคารไม่สามารถแก้ไขภาวะการขายเงินปอนด์มากกว่าซื้อได้ และในช่วงนี้อีกเช่นกันธนาคารที่ยังไม่ได้ขายเงินปอนด์ให้แก่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติตามสัญญา 13 บาท ก็เริ่มดำเนินการทันที มีผลให้ทุนสำรองทองคำหมดลง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงโปรดให้โอนเงินสำรองคลังและเงินทุนสำรองธนบัตรที่มีอยู่ออกขายให้แก่ธนาคารเพิ่มขึ้น จนทำให้ทุนสำรองทั้งหมดของประเทศซึ่งมีอยู่ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2463 จำนวน 125.9 ล้านบาท ลดลงเหลือเพียง 55.7 ล้านบาทในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2465 ในที่สุดรัฐบาลก็ไม่สามารถทนกับการขาดทุนเป็นจำนวนมากเช่นนี้ต่อไปได้ จึงประกาศลดค่าเงินบาท

¹ยิวคี ไกรพิบูลย์, "บทบาทของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติกับการปฏิรูปประเทศ...", หน้า 345 - 346 อ้างจาก Ingram, Economic Change in Thailand..., p. 159.

ของประเทศลงเป็น 10.80 บาท : ปอนด์ในวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2465* รวมเงินที่
 รัฐบาลขายให้ธนาคารในช่วง 3 ปีนับแต่ปี พ.ศ. 2462 - 2465 เป็นเงินประมาณ 14
 ล้านปอนด์เศษ¹ ซาคทุนไปทั้งสิ้นประมาณ 34 ล้านบาท² การสูญเสียเงินไปเป็นจำนวนมาก-
 มายครั้งนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ มีความหวาดวิตกมาก ทรงโปรด
 ให้นายวิลเลียมสันที่ปรึกษากระทรวงพระคลังฯ และพระยาไชยยศสมบัติ อธิบดีกรมบัญชีกลาง
 ตรวจสอบแผนกเงินของรัฐบาลเพื่อจะได้ทราบภาวะทางการเงินของประเทศได้แน่ชัดยิ่งขึ้น
 เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการใช้จ่ายเงินให้เหมาะสมยิ่งขึ้น³ และความสูญเสียครั้งนี้พระเจ้า-
 บรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงถูกโจมตีจากหลายฝ่ายว่าเป็นผู้สร้างความเสียหาย
 ให้กับประเทศ เช่นกรมหลวงสวัสดิโสภณ กรรมการสภาการคลังพระองค์หนึ่ง ทรงกล่าวใน
 ที่ประชุมเกี่ยวพันไปถึงสัญญา 13 บาทอันเป็นผลให้การเพิ่มค่าเงินบาทของรัฐบาลซาคทุนว่า
 "สัญญากับแมงกั้นนั้นเสียทั้งขึ้นทั้งลง จะตะคองเข้าท่าไหนเป็นต้องเสียเงิน... เราเป็นฝ่าย
 เสียเปรียบเสมอ"⁴ และหนังสือพิมพ์บางกอกการ เมืองไค้กล่าวโจมตีอย่างรุนแรงว่า
 "เสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ร่วมกับนายวิลเลียมสันสร้าง

* ก่อนหน้านี้มีการลดค่าเงินบาทมาแล้วครั้งหนึ่ง แต่ลดในอัตราต่ำมากคือจาก
 9.14 บาท : ปอนด์ ลดเป็น 9.50 บาท : ปอนด์ ในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2464
 ดังนั้นการที่ลดค่าเงินบาทลงเป็น 10.80 บาท จะเห็นว่าค่าเงินบาทจะลดลงมามากทีเดียว
 และอัตรานี้จะคงอยู่ต่อมาจนถึงปี พ.ศ. 2473.

¹ยูวดี ไกรพิบูลย์, "บทบาทของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติกับการปฏิรูปประ-
 เทศ...", หน้า 346 อ้างจาก Vichitvong na Pombhejara, "Management Under
 the Gold Exchange Standard, A Study of Thailand Experience, 1902 -
 1941" Unpublished, Ph.D. Thesis, Harvard University, 1967.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 347.

³กจช. ร.6 ค.21/2 สภาการคลังเรื่องบัญชีขายเงินปอนด์ระหว่างปี พ.ศ.
 2462 - 2465.

⁴กจช. ร.6 ค.21/2 รายงานประชุมสภาการคลังครั้งที่ 4 29 ธันวาคม
 พ.ศ. 2462.

ความเสียหายให้แก่ประเทศ..."¹ นายวิลเลียมสันไค้กล่าวซึ่งแสดงความจำเป็นหรือ
สาเหตุของการกระทำต่าง ๆ ของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติที่ผ่านมามานเป็นเหตุก่
ให้เกิดความเสียหายครั้งนี้ว่า

เป็นความจริงที่ว่ารัฐต้องตกอยู่ในฐานะยากลำบาก เนื่องจากการสูญเสียเงิน
เป็นจำนวนมาก แต่หากรัฐบาลปล่อยให้การแลกเปลี่ยนเงินตราของลมนครีกลง
อย่างเช่นที่เป็นในประเทศอินเดีย แล้วไม่เพียงแต่ระบบการปฏิวรรตเงินตราทั้ง
หมด ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงมาประมาณเมื่อ 20 ปีที่แล้ว จะต้องล้มละลายไปเท่านั้น
แต่ยังจะทำให้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของตกอยู่ในภาวะอันตรายอย่างสุดขีด
พร้อมกับวิกฤตการณ์หมุนเวียนของพอลาที่จะเกิดขึ้นอีกด้วย²

กล่าวโดยสรุปก็คือ การที่เนื้อเงินแพงได้ทำให้เงินตราของประเทศอยู่ใน
ภาวะที่สร้างความลำบากใจให้แก่เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นอันมาก
เพราะหนทางแก้ปัญหาคู่ละทางล้วนแต่มีทางเสียด้วยกันทั้งสิ้น คือ

ทางที่ 1 ถ้าเพิ่มค่าเงินบาท ก็พอจะป้องกันเงินตราของประเทศมิให้หมด
ไปกับการค้ากำไรได้ แต่รัฐจะต้องเสี่ยงกับการขาดทุนกับการปฏิวรรตเงินเนื่องจาก
ข้อผูกมัดในสัญญา 13 บาทที่รัฐบาลทำไว้กับธนาคารและสภาวะการค้าข้าวที่มีแนวโน้ม
จะต้องระงับการส่งออกในไม่ช้า ซึ่งถ้ารัฐบาลเพิ่มค่าเงินบาทสูงขึ้นมากเท่าใด ก็
ทำให้รัฐบาลเสียเปรียบในการแลกเปลี่ยนกับธนาคารมากขึ้นเท่านั้น

ทางที่ 2 ถ้าไม่เพิ่มค่าเงินบาท รัฐบาลก็ยากที่จะป้องกันเหรียญกษาปณ์
ที่จะขาดแคลนได้ ซึ่งจะสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนโดยถ้วนหน้ากัน

ในที่สุดพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ก็ทรงคัดสินพระทัยเลือก
เพิ่มค่าเงินบาท ทั้งที่ทรงทราบผลที่จะได้รับดี โดยทรงหวังว่าการค้าข้าวกับต่างประเทศ

¹ กจข. ร.6 ค.21/1 หนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง 20 พฤศจิกายน
พ.ศ. 2465.

² O.F.A. M.F., Sect. No., 30 E. No. 12 "Memorandum to
the Currency History...".

จะฟื้นตัวขึ้นในไม่ช้า ซึ่งจะทำให้ความเสียหายจากการแลกเปลี่ยนเงินตราลดน้อยลง แต่ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2464 แม้ว่าผลผลิตของข้าวจะดีขึ้น แต่ก็ยังไม่มีความแน่นอน มีผลให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงจำต้องทูลสัญญา 13 บาท ต่อไป ในขณะที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติยังคงให้ความช่วยเหลือธนาคารโดยยังไม่ลดค่าเงินบาท โดยคลังให้เหตุผลว่าเป็นไปตามหน้าที่ที่ควรมีต่อกันฉันท์ผู้สุจริต¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเห็นว่าจะไม่เป็นธรรมนักหากไม่ช่วยเหลือ เพราะว่าการปริวรรตเงินนั้นรัฐบาลเป็นผู้ควบคุมกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนอย่างต่ำสุดไว้สำหรับให้ธนาคารขายเงินปอนด์กำหนดในทางที่จะให้ธนาคารได้ผลกำไรเพียงเล็กน้อยมาแต่ต้น² และธนาคารก็ได้ให้ความร่วมมือกับคลังมาโดยตลอด ทั้งในคราวที่คลังขาดแคลนเงินบาทช่วงปี พ.ศ. 2459 - 2461 ธนาคารก็ให้ความช่วยเหลือคลังโดยการรับซื้อเงินปอนด์ไว้มากเกินความต้องการมาแล้ว ดังนั้นรัฐบาลจึงสมควรช่วยเหลือธนาคารเป็นการตอบแทน เพราะถ้ากระทรวงพระคลังมหาสมบัติตึงคสัญญญา 13 บาท แล้วจะทำให้ธนาคารขาดทุนมาก ซึ่งธนาคารก็คงไม่ยอมและคงจะต้องหาทางตอบโต้ โดยการไม่เชื่อฟังกระทรวงพระคลังมหาสมบัติอีกต่อไป เช่นอาจจะกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนด้วยตนเองตามใจชอบ ดังนั้นในภาวะที่รัฐบาลไม่ค่อยมีอำนาจในการเงินเพียงพอที่จะไม่ฟังเสียงธนาคาร³ ยังมีความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยธนาคารอยู่โดยต้องการให้ธนาคารยอมใช้ราคาการแลกเปลี่ยนเงินตามที่รัฐกำหนดก็ตองยอมทูลสัญญา 13 บาทเสียเปรียบธนาคารต่อไปเพื่อประคองตลาดสินค้ามิให้เกิด

¹ กจช. ร.6 ค. 21/2 รายงานการประชุมสภาการคลังครั้งที่ 4 29 ธันวาคม พ.ศ. 2465.

² กจช. ร.6 ค. 1/66 กระทรวงพระคลังทำสัญญาการแลกเปลี่ยนกับแบงก์ต่าง ๆ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม - รัชกาลที่ 6 ที่ 245/25331 24 มีนาคม พ.ศ. 2465.

³ กจช. ร.6 ค. 21/2 รายงานการประชุมสภาการคลังครั้งที่ 2 27 ธันวาคม พ.ศ. 2465.

ความปั่นป่วนขึ้นได้¹

ดังนั้นความเสียหายที่เกิดขึ้นครั้งนี้เกิดขึ้นจากพื้นฐานของความจำเป็นที่จะ
แก้ปัญหของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เพื่อต้องการสงวนเงินเหรียญ
ของประเทศมิให้เกิดความขาดแคลนได้ แต่หว่าการแก้ปัญหโดยการเพิ่มค่าเงินบาท
ของพระองค์ได้ถูกพันธะตามสัญญา 13 บาท (Thirteen Ticals) และภาวะ
การส่งข้าวออกต่างประเทศไม่ปกติเป็นระยะเวลาอันเกินความคาดหมาย มีผลให้สูญ
เสียเงินไปมากมาย แต่อย่างไรก็ตามการตัดสินใจของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ในการเลือกหนทางแก้ปัญหครั้งนี้ ก็สามารถสงวนเงินตราของ
ประเทศไว้ได้ตามนโยบาย และสามารถรักษาระบบปริวรรตเงินตราแบบมาตราพูน
ทองคำ ซึ่งเพียรพยายามก่อตั้งมาก่อนหน้านี้ประมาณ 20 ปีไว้ได้ โดยไม่ล้มครืนไปเช่น
ในประเทศอินเดียซึ่งมีตัวอย่างมาก่อนหน้านั้น²

¹ กจข. ร.6 ค.21/2 รายงานการประชุมสภาการค้าครั้งที่ 2 27 ธันวาคม
พ.ศ. 2465.

² O.F.A. MF. Sect No. 30 F. No. 12, Memorandum to the
Currency History....".